

Interreg
Italy - Croatia
TAKE IT SLOW

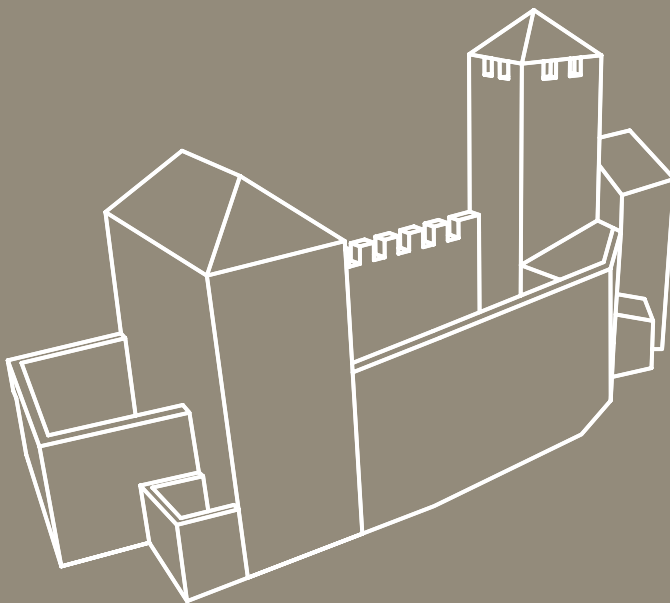
European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

ISTARSKI KAŠTELI

ISTARSKA
ŽUPANIJA

REGIONE
ISTRIANA

Interreg
Italy - Croatia
TAKE IT SLOW

European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

ISTARSKI KAŠTELI

Osluškujući svjedoke minulih stoljeća:
 Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre

TAKE IT SLOW „Smart and Slow Tourism Supporting Adriatic Heritage for Tomorrow” strateški je projekt Programa prekogranične suradnje INTERREG VA Italija – Hrvatska 2014. – 2020. osmišljen s ciljem upravljanja i promocije jadranske regije kao inovativne, zelene, održive, kreativne, dostupne prekogranične turističke destinacije usmjerene osnaživanju i promociji koncepta sporog i pametnog turizma.

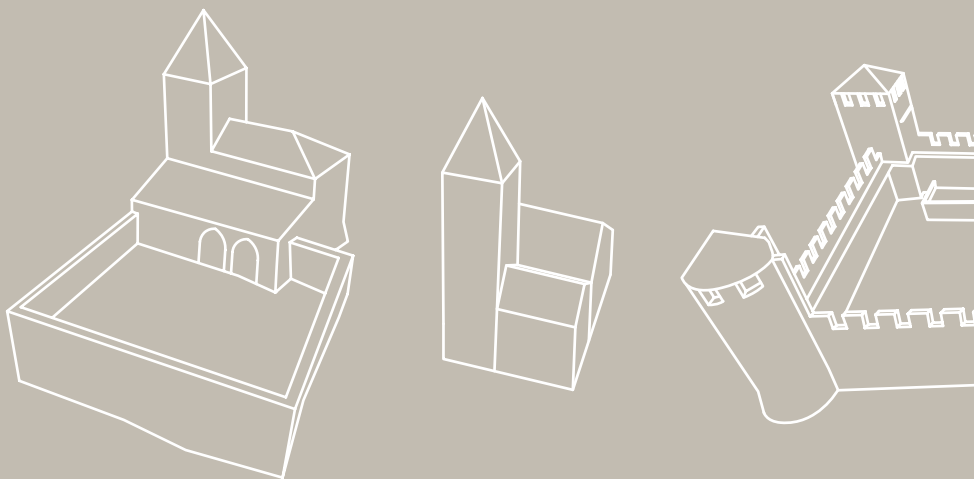
Opći cilj projekta je povećati prosperitet i potencijal zelenog rasta jadranskih otoka, priobalja i unutrašnjosti regija koje okružuju Jadran kao visokospecijaliziranih TAKE IT SLOW destinacija stimuliranjem prekograničnog partnerstva radi postizanja opipljivih promjena u upravljanju destinacijama. Projekt će se usredotočiti na potencijale prirodne i kulturne baštine za razvoj održivog turizma u cilju postizanja ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije zajedničke prekogranične jadranske turističke destinacije, omogućavajući regionalnim i lokalnim dionicima razmjenu znanja, razvoj i provedbu pilot-projekta te testiranje novih politika, proizvoda i usluga.

Istarska županija u okviru projekta otvara u Momjanu Posjetiteljski centar Kuću kaštela kao suvremen arhitektonski marker objekta tradicionalne arhitekture koji svojim unutarnjim dizajnom reinterpretera kulu i palaču kaštela. Namijenjen je inovativnoj i multimedijskoj interpretaciji kulturne rute svih istarskih kaštela prilagođenoj i osobama s osjetilnim oštećenjima, objedinjujući zajedničko naslijeđe prekograničnih jadranskih regija s kojima Istra tradicionalno dijeli snažne kulturološke poveznice najizraženije preko vladajućih patricijskih obitelji koje su obitavale u istarskim kaštelima.

Projekt, ukupne vrijednosti 3.764.695,71 euro, od čega 85 posto sufinancira Europski regionalni razvojni fond, a 15 posto partnerske organizacije, zajednički provode Dubrovačko-neretvanska županija (vodeći partner), Istarska županija, Javna ustanova RERA SD za koordinaciju i razvoj Splitsko-dalmatinske županije, Javna ustanova Razvojna agencija Šibensko-kninske županije, Sveučilište u Zadru, PromoTurismo FVG, Regija Veneto – Odjel za turizam, Regija Emilia-Romagna, SVIM Razvojna agencija Regije Marche, Regija Abruzzo, Regija Molise, Javni teatar Puglie – Regionalni konzorcij za umjetnost i kulturu i pridruženi partner Regija Puglia.

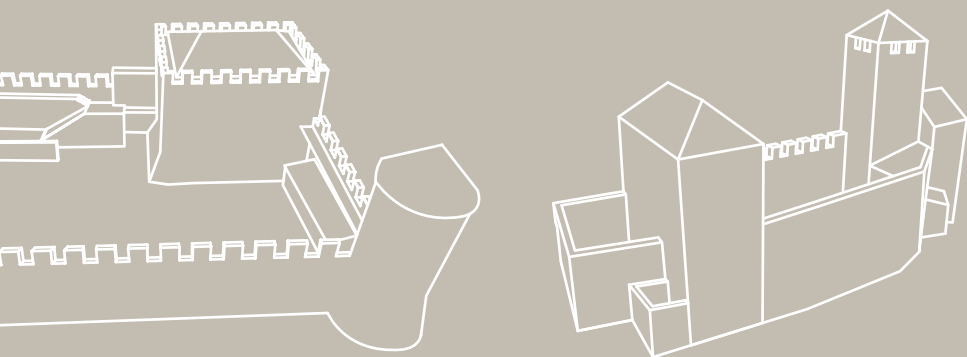
ISTARSKI

Osluškujući svjedoke minulih stoljeća:

KAŠTELI

Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre

Svojom arhitekturom i povijesnom baštinom kašteli predstavljaju jedan od najreprezentativnijih simbola srednjovjekovlja. Monumentalni kamenerni divovi koji s vrhova brežuljaka dominiraju krajobrazom i danas podsjećaju na minula stoljeća, vremena vitezova i princeza, mačeva i pisarskih pera, plemića i trubadura. Kao važni svjedoci prošlosti kašteli kriju priče iz povijesnih razdoblja u kojima se oblikovala naša suvremenost i formirala Europa kao geo-kulturna cjelina s brojnim narodima, kraljevinama i političko-upravnim regijama, prostrano područje koje je unatoč svojoj teritorijalnoj heterogenosti ipak bilo ujedinjeno antičko-rimskom tradicijom, latinskom pismenom kulturom i kršćanskom katoličkom vjerom. Istra, kao europska regija, upravo se u srednjem vijeku profilirala kao multikulturalna pokrajina s italo-romanskim, germanskim i slavenskim etno-kulturnim tekovinama. Stoga je srednjovjekovno razdoblje povijesnog razvitka od posebne važnosti za regiju poput Istre koja zbog svojeg kulturno-povijesnog naslijeđa zahtijeva širi, europski interpretativni kontekst. Srednjovjekovni kašteli otkrivaju upravo takvu Istru, pograničnu regiju koju su obilježili brojni europski povijesni čimbenici poput careva Svetog Rimskog Carstva, moćnih plemićkih obitelji, onemoćalih crkvenih velikodostojnika i bez sumnje najvažnije – Prejasne Vladarice Jadrana – Mletačke Republike.

Priče o kaštelima zapravo su priče o srednjovjekovnim sudbinama, o ženinama i opsadama, o izdajama i novim prijateljstvima, o visokoj međunarodnoj politici i svakodnevi malog čovjeka, a kroz njih se spoznaje buran povijesni razvoj osebujne europske regije Istre. Stoga se u ovoj publikaciji predstavlja povijesna putanja 17 kaštela u istarskom zaleđu, odabranih prema njihovoj trenutačnoj dostupnosti svima koji ih žele posjetiti ili o njima dobiti više informacija, između ostalog i u Kući kaštela u Momjanu. Kriterij odabira nije ležao samo u količini sadržaja koji se u istarskim kaštelima sada nudi, već prvenstveno u njihovoj ulozi u povijesnom razvoju regije.

Dominium Veneciarum: posjedi pod mletačkom vlašću za vrijeme zenita venecijanske moći (XV. – XVI. stoljeće), izvor: modificirana verzija karte izvorno objavljene u Thomas F. Madden, *Venice: A New History* (New York: Penguin, 2012.)

Smrću Alberta III. Goričkog (1374.) koji je oporučno ostavio sve istarske posjede ove kuće obitelji Habsburg, nasljednim (nad)vojvodama Austrije, Pazinska grofovija sa svim ostalim gospoštijama u Istri koje su priznavale vlast akvilejskih advokata prelazi u ruke novih, znatno moćnijih gospodara. Potom je u ratu između patrijarha Ludovika od Tecka i Mletačke Republike (1411. – 1421.) Venecija ponovno pobijedila onemoćalog akvilejskog princa. No, ovoga je puta, na krilima rastuće vlasti, odlučila okupirati cijelu svjetovnu državu akvilejske crkve i anektirati je. Tako je padom Petrapilose i Buzeta u srpnju 1421. godine službeno prestala postojati Markgrofovija Istra i crkveno gospodstvo patrijarha Akvileje. Istra je konačno podijeljena na mletački i austrijski dio, a ta će podjela trajati sve do pada Venecije 1797. godine.

Monumentalna zdanja zrcale moć i bogatstvo

Iako je ratno-obrambena dimenzija svakako karakteristika svakog kaštela, bilo bi pogrešno sagledavati ova mediievalna zdanja isključivo iz vojne perspektive. Kašteli su bili važna sastavnica simbola moći i bogatstva plemićkih obitelji. Nerijetko su se upravo motivi kaštela nalazili na plemićkim pečatima, grbovima ili slikama, uspostavljajući tako tijesnu vezu između obitelji i monumentalnih zdanja kojima su upravljali. Primjerice, kaštel u Savičenti prikazan je na pozadini portreta Morosine Morosini s kraja XVI. stoljeća.

Portret dogaressa Morosine Morosini (1545. – 1614.)

Sukladno tome, u interesu plemićki vlastodržaca bilo je da svoje kaštele drže što je moguće raskošnijima i reprezentativnijima, a to je zahtijevalo mnogobrojno radno sposobno stanovništvo na okolnim posjedima koji su potpadali pod istu jurisdikciju. Zbog toga se često, kao što je to primjerice bio slučaj s kaštelom Morosini u Savičenti, donose kodificirani zakoni koji službeno propisuju prava i obaveze kako vlastodržaca tako i podaničkog stanovništva. Sve to pridonosi stanovitom ekonomskom i kulturnom rastu s epicentrom upravo u kaštelu. Stoga ne čudi da su najstariji primjerci čuvenog kasnosrednjovjekovnog dokumenta, takozvanog Istarskog razvoda, pronađeni upravo u kaštelima u Momjanu i u Kršanu.

Istarski razvod

Čuveni Istarski razvod spoj je nekolicine dokumenata nastalih između kraja XIII. i kraja XIV. stoljeća koje je autor, vrlo vjerojatno svećenik i notar Mikula iz Gologorice, stanovitom razinom umjetničke slobode kompilirao u jedinstveno djelo, pretvorivši suhoparne pravne isprave o razgraničenjima u osebujan narativni uradak. Istarski je razvod, po svemu sudeći, izvorno bio napisan na tri jezika: latinskom, njemačkom i hrvatskom, od kojih se do danas sačuvala samo hrvatska inačica pisana glagoljicom, i to putem dva prijepisa iz XVI. stoljeća. Kao povijesni izvor nastao u kasnom srednjem vijeku, u XV. ili početkom XVI. stoljeća, na temelju ranih isprava, Istarski razvod na jedinstven način pruža uvid u raznolike aspekte istarskog medievalnog kozmosa.

Naslovna folija najstarijeg sačuvanog prijepisa Istarskog razvoda, takozvanog Kršanskog prijepisa iz 1546. godine (Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, rukopis R 3677)

Čvrste spone s europskim regijama

Kašteli su također bili i spone koje su spajale Istru s raznim europskim regijama, prvenstveno onima na Apeninskom poluotoku, najčešće s područja današnje regije Veneto. Istarski su kašteli privukli brojne plemičke i ugledne obitelji iz Italije, poput obitelji Rota iz Bergama koja je kupila Momjan, mletačkih patricija Morosinija i Grimanija koji su vladali Savičentom, Contarinija koji su kupili Završje te markiza od Montecucolija kojima je bio povjeren Pazin s pripadajućom grofovijom. Sve su ove obitelji svojim djelovanjem, u pojedinim slučajevima i svojom višestoljetnom prisutnošću, ostavile neizbrisiv trag u kulturno-povijesnom pejzažu Istre.

Česti ratovi između političkih čimbenika srednjovjekovne i novovjekovne Istre utjecali su na izgradnju i refortifikaciju brojnih kaštela, posebice onih u pograničnim zonama duž rubova administrativnih enklava. Naravno, gubitnici su često bili primorani i na defortifikaciju svojih kaštela, a takav je bio slučaj s kaštelom u Momjanu sredinom XIV. stoljeća. Dok je Momjan uspio preživjeti ovu smrtnu presudu, oživjevši u narednom stoljeću ponovno kao castrum, odnosno gradić, mnogi kašteli nisu bili te sreće.

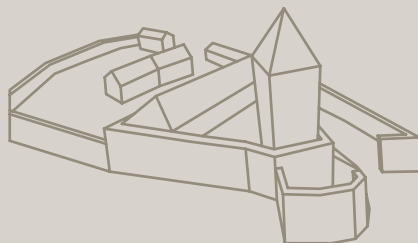
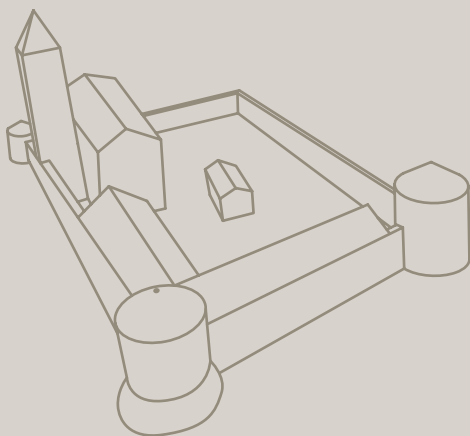
Najteža razaranja istarski kašteli trpe tijekom Uskočkog rata (1615. – 1618.) kada mnoge njihove zidine padaju pred topovskom paljbom zaraćenih venecijanskih i austrijskih snaga, a mnoge utvrde tada doživljavaju svoj neslavan kraj. Razdoblje XVII. stoljeća označilo je i strmoglavi pad moći Venecijanske Republike, nekada nepokolebljive kraljice Jadrana i braniteljice Istre. Poluotok je zapao u težak poratni period oporavka u kojemu srednjovjekovni kašteli, čak i oni koji su poput Petrapilose preživjeli ratna razaranja, nikada više nisu zasjali u svojem nekadašnjem ruhu. Bio je to svakako kraj jedne ere.

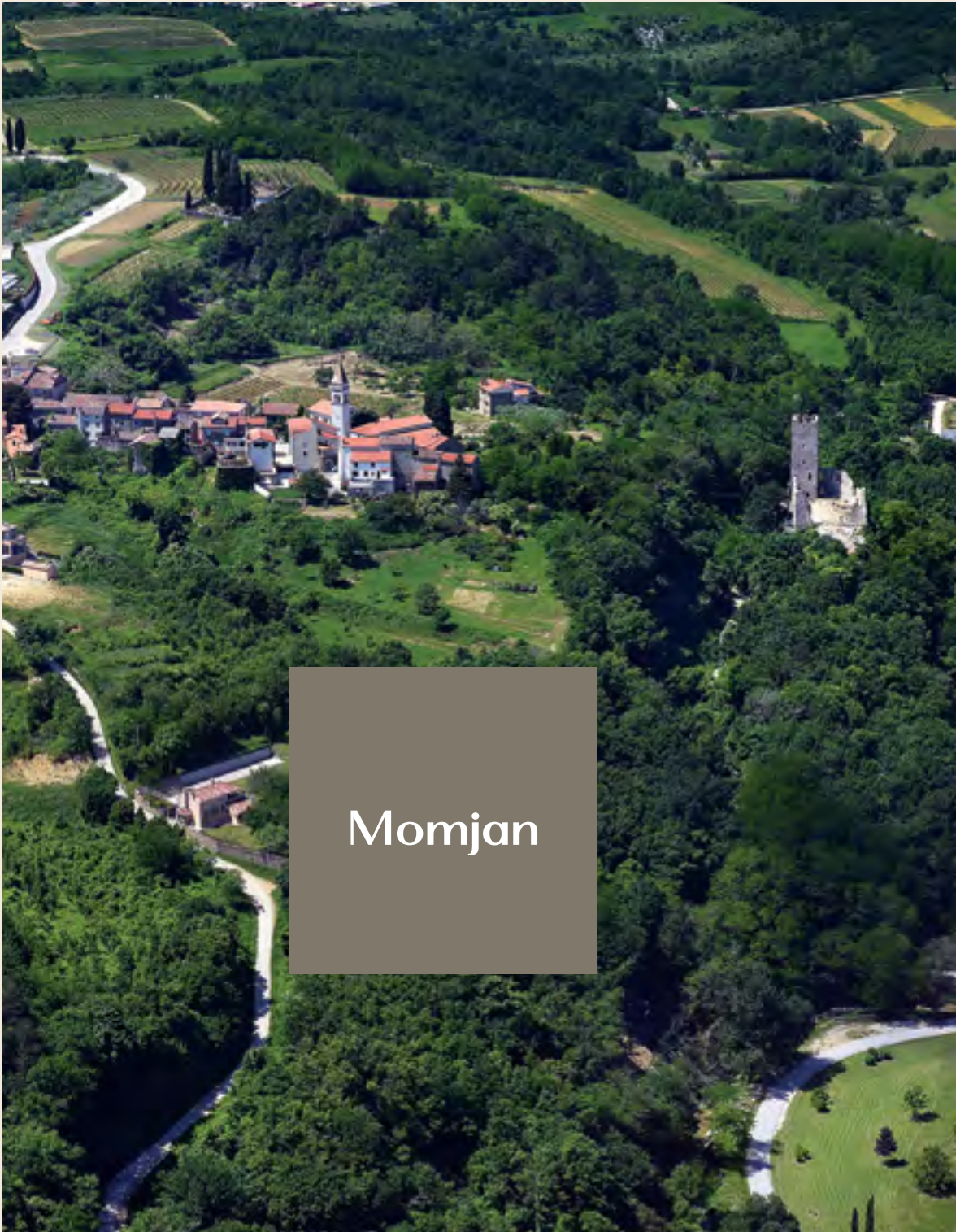
Ovaj prilog, kao dio sveobuhvatne revalorizacije kulturno-povijesne ostavštine srednjovjekovnih kaštela i revitalizacije njihove suvremene turističke ponude, svečano otvara novo poglavlje u bogatoj povijesti Istre, eru u kojoj će ova medievalna zdanja, zaodjenuta u sasvim novo ruho, ponovno pronaći svoj davno izgubljeni sjaj.

Najteža razaranja istarski kašteli trpe tijekom Uskočkog rata (1615. – 1618.) kada mnoge njihove zidine padaju pred topovskom paljbom zaraćenih venecijanskih i austrijskih snaga, a mnoge utvrde tada doživljavaju svoj neslavan kraj.

Priče o kaštelima zapravo su priče o srednjovjekovnim sudbinama, o ženidbama i opsadama, o izdajama i novim prijateljstvima, o visokoj međunarodnoj politici i svakodnevici malog čovjeka, a kroz njih se spoznaje buran povijesni razvoj osebujne europske regije Istre.

Momjan

Život u ozračju europskog srednjovjekovlja

Na istarskom sjeveru, iznad potoka Argilla, nalaze se ostaci nekada impozantnog momjanskog kaštela. Tvrđava podignuta na stijeni omeđenoj liticama na 280 metara nadmorske visine jedan je od najpitoresknijih simbola srednjovjekovne Istre. Izvanredan obrambeno-strateški položaj momjanskog kaštela tijekom povijesti je omogućavao kontrolu nad obližnjim prometnicama i plodnim vinorodnim područjem. No, život u Momjanu, mjestu smještenom podno kaštela, nije oduvijek bio u sjeni ovog impresivnog fortifikacijskog zdanja.

Utvrda građena pod okriljem akvilejske crkve

Prvo pisano svjedočanstvo o Momjanu seže u 1035. godinu, kada se u javnoj ispravi cara Svetog Rimskog Carstva Konrada II. mjesto spominje kao posjed samostana sv. Mihovila u Vižinadi kraj Buja. Tijekom XI. stoljeća, međutim, vlast nad ovim neomeđenim naseljem – zapravo selom u srednjovjekovnom poimanju urbaniteta – prelazi u ruke obitelji Weimar-Orlamünde. Izdanak obitelji, grof Ulrik II. 1102. godine cijelo imanje poklanja akvilejskoj crkvi. Tako je započela višestoljetna vlast Akvilejskog patrijarhata nad Momjanom, a upravo će se pod okriljem ove osebujne crkvene države uzdići momjanski kaštel, zdanje čiji ostaci do danas

zrcale ozračje europskog srednjovjekovlja. Pod sjenom akvilejske crkve iznjedrit će se i prva velikaška kuća koja će se imenovati upravo po ovoj utvrdi. Rodonačelnik kuće Momjanskih bio je Vošalk, član obitelji koja je gospodarila Devinom, sjeverno od Trsta, vitez u službi akvilejske crkve i njenih advokata, grofova Goričkih.

Buduće generacije kuće Momjanskih, međutim, kameleonski su mijenjale odanost različitim vladarima: podržavajući čas patrijarha, čas Goričke, čas Veneciju. Rezultat takve politike bilo je neizvjesno razdoblje XIV. stoljeća u kojemu se vlast nad utvrdom i utvrđenim naseljem ubrzano mijenjala. Na kraju, 1312. godine vlast nad Momjanom konačno je u potpunosti prešla u ruke grofa Henrika II. Goričkog.

Razaranje kaštela nije bilo fatalno

Najmračniji trenutak u svojoj povijesti Momjan je pretrpio upravo za vrijeme podčinjenosti grofovima Goričkim. Bio je to udarac od kojeg se više nikada nije u potpunosti oporavio. Naime, 1343. godine buknuo je rat između Venecije i grofa Alberta III. Goričkog. U tom je kratkom okršaju izdanak dinastije Gorica izašao kao neupitan gubitnik: Albert III. osobno je morao doći u Veneciju pred mletačkog dužda i pognute glave prihvatiti mirovni ugovor s Prejasnom Kraljicom Jadrana. Između ostaloga, grof Gorički bio je primoran razoriti kaštel i sve fortifikacijske građevine u Momjanu. No, iako je to bio jedan od najtežih udara za momjanski kaštel, srećom nije bio fatalan.

Smrću grofa Alberta III. 1374. godine, svi istarski posjedi kuće Gorica ugovorom o nasljedstvu prelaze u ruke austrijskih vojvoda iz dinastije Habsburg. Upravo se u XV. stoljeću, za vrijeme habsburške vlasti nad Momjanom, mjesto ponovno u pisanim izvorima spominje kao kaštel, što potvrđuje da mu život nije bio okončan mirovnim sporazumom iz 1344. godine. Identično kao i u razdoblju goričke uprave, Habsburgovci nisu Momjan uklopili u sastav Pazinske knežije, nego su posjed vodili kao zasebno vlastelinstvo čiju su upravu davali u zajam svojim vitezovima od povjerenja.

Jedna takva velikaška obitelj bila je kuća Raunacher čiji su izdanci gospodarili Momjanom u ime Habsburgovaca početkom XVI. stoljeća. U tom je razdoblju buknuo sudbonosni rat između Venecije i tzv. Cambriske lige koju je vodio i car Maksimilijan I. Habsburški. Vatra sukoba posebice je brzo planula upravo u Istri, regiji podijeljenoj između mletačkih i austrijskih jurisdikcijskih zona. Momjan nije bio iznimka: 1508. godine mletačke čete zauzele su kaštel i pripojile ga Republici Sv. Marka. Za Momjan je tada službeno započela era Venecije.

Simone de Rota kupio kaštel za 5.555 zlatnih dukata

Iako je prvotno bio podređen piranskoj komuni, Momjan se 1535. godine arbitražnom odlukom iz Trenta morao vratiti pod vlast Raunachera, no pod uvjetom da Venecija zadržava kazneno pravo i drugostupanj-sko sudstvo u građanskim parnicama. Drugim riječima, jurisdikcija kuće Raunacher bila je samo mrtvo slovo na papiru. Iako su pokušali neko vrijeme upravljati Momjanom, Raunacheri su na kraju odustali od

dijeljenja vlasti s Venecijom i odlučili prodati sva svoja prava nad momjanskim vlastelinstvom. U siječnju 1548. godine sklopljen je kupoprodajni ugovor sa Simoneom de Rotom, plemićem iz istaknute bergamske dinastije, koji je kupio kaštel i sva vlastelinska prava od braće Raunacher za 5.555 zlatnih dukata.

Obitelj Rota upravljat će Momjanom sve do sredine 19. stoljeća i upravo će u prvoj fazi njihove uprave, odnosno drugoj polovici XVI. stoljeća, momjanski kaštel doživjeti renesansu. U to je doba kaštel, koji je poznat pod imenom kaštel Rota, dobio arhitektonske obrise po kojima je prepoznatljiv do danas. Simone I. Rota, naime, odmah nakon kupnje kaštela kreće u njegovu obnovu, koja obuhvaća radove na ulaznom portalu te impozantnoj kuli koja do danas dominira krajobrazom, obnovljene su i zidine, ali i četverokatni stambeni prostor (palas).

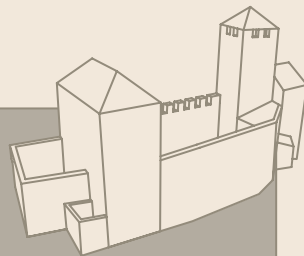
Momjanski kaštel služiti će kao rezidencija kuće Rota sve do 1835. godine, kada je napušten. Od tada počinje strmoglavi pad nekadašnje impresivne srednjovjekovne utvrde koja gubi stratešku i rezidencijalnu funkciju.

Novi život kamenog čuvara plodnih nizina

Srećom, stoljetno propadanje nekadašnjeg ponosnog čuvara plodnih vinorodnih nizina sjeverozapadne Istre danas je zaustavljeno. Ostaci momjanskog kaštela, koji su sačuvani do danas, saniraju se putem javno financiranih projekata koji polako vraćaju stari sjaj ovom osebujnom simbolu istarskog srednjovjekovlja. Štoviše, činjenica da je Kuća kaštela smještena upravo u Momjanu dodaje novu važnost mjestu koje je u svojim stoljećima sjaja predstavljalo jedan od najdragocjenijih kamenčića istarskoga srednjovjekovnog mozaika.

Obitelj Rota upravljat će Momjanom sve do sredine 19. stoljeća i upravo će u prvoj fazi njihove uprave, odnosno drugoj polovici XVI. stoljeća, momjanski kaštel doživjeti renesansu. U to je doba kaštel, koji je poznat pod imenom kaštel Rota, dobio arhitektonske obrise po kojima je prepoznatljiv do danas.

Završje

Kaštel koji je mladenka dobila kao bračni poklon

Kaštel u bajkovitom Završju osebujan je po svojoj zanimljivoj prošlosti, a u povijest ulazi kao bračni poklon. Naime, godine 1292. vitez Ulrik III. od Rihemberka u nazočnosti i uz odobrenje svoga gospodara, grofa Alberta I. Goričkog poklonio je svojoj ženi Kunigundi od Villalte kaštel Završje sa svim pripadajućim selima. Ovaj tip bračnog poklona, takozvana jutrina (njem. Morgengabe), u njemačkom srednjovjekovnom običajnom pravnom sistemu mladoženja je davao mladoj nakon prve bračne noći. Tim intimnim dokumentom, koji iznimno živopisno zrcali bogato kulturno naslijeđe medievalne Istre, Završje službeno ulazi u povijest jer se upravo tu krije prvi pisani spomen ovog istaknutog istarskog kaštela.

Ključna karika tročlanog lanca kaštela

Smješten na važnoj strateškoj poziciji, na vrhu brežuljka na 250 metara nadmorske visine, Završje je, uz susjedni Grožnjan na zapadu i Opatlj na istoku, činilo ključnu kariku tročlanog lanca kaštela koji je omogućavao kontrolu nad važnim prometnicama i sjevernim dolinama rijeke Mirne. Štoviše, brojni arheološki nalazi potvrđuju da je lokalitet zbog svoje pozicije bio nastanjen još u prapovijesti i tijekom rimskog antičkog doba. Međutim, samo fortifikacijsko zdanje podignuto je, po svemu sudeći, tek u XIII. stoljeću.

U ranijim razdobljima povijesni izvori spominju samo obližnje selo Kostanjicu koje je grof Ulrik II. Weimar-Orlamünde 1102. godine darovao akvilejskoj crkvi. U nekom trenutku cijelo područje prelazi u ruke grofova Goričkih koji ga u drugoj polovici XIII. stoljeća prepuštaju svojim vjernim vitezovima iz kuće Rihemberk. Od tog perioda sudbina Završja u mnogočemu prati generalnu razvojnu putanju Momjana. U XIV. stoljeću zabilježene su i prve razmirice sa susjednim Motovunom, tada već mletačkim kaštelom, oko prava na korištenje bogatih šumskih resursa Motovunske šume.

Razmirice oko Motovunske šume

Tragovi razmirica između Završja i Motovuna oko prava na korištenje Motovunske šume datiraju još iz XIV. stoljeća. Na koncu, i sam do danas uvriježen naziv ove šume kojom se ponose Motovunci u sebi krije odgovor na pitanje tko je bio povijesni pobjednik u ovom stoljetnom sporu.

Poprište sukoba Venecije i Habsburgovaca

Po smrti grofa Alberta III. Goričkog 1374. godine svi istarski posjedi kuće Gorica, uključujući i Završje, prelaze pod izravnu jurisdikciju austrijskih (nad)vojvoda. Upravo za vrijeme habsburške vlasti kaštel poprima vizuru po kojoj je prepoznatljiv do danas, a iz istog su doba najvjerojatnije i dvostruke zidine kojima je nekada bio okružen cijeli gradić. Kapetanat s centrom u Završju u tom se razdoblju prostirao i južno od rijeke Mirne, uključujući pod svoju ingerenciju Vižinadu i Labince.

Kao pogranično područje Završje je bilo jedno od glavnih poprišta sukoba između Mletačke Republike i Habsburgovaca koji su se vodili u drugoj polovici XV. i početkom XVI. stoljeća. U jednoj takvoj krvavoj epizodi tijekom rata Cambraiske lige protiv Venecije mletačke su trupe dvaput okupirale Završje, privremeno 1508. i trajno 1511. godine, kada su simbolično porušene i gradske zidine. Tako je, u razornom plamenu rata, započela stoljetna era Venecije u Završju.

Ubrzo po osvajanju Mletačka Republika stavila je vlast nad Završjem na dražbu te je konačno prodala ovo pitoreskno gospodstvo 1530. godine venecijanskim plemićima Giustinianu Contariniju i Girolamu Grimaniju za 7.500 dukata. Dvojac je potom među sobom podijelio nekadašnji kapetanat tako da je Grimaniju pripala Vižinada, a Contariniju Završje. Upravo će ova mletačka obitelj, čiji grbovi do danas krase unutrašnjost kaštela, vladati Završjem kroz čitavo ranonovovjekovno razdoblje.

Kao skromno gospodstvo koje je u sklopu Mletačke Republike izgubilo svoje nekadašnje strateško značenje pograničnog kaštela, Završje je stagniralo, a broj stanovnika postupno je opadao.

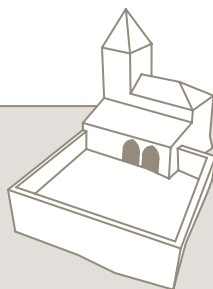

Uzbudljiva filmska budućnost

Danas, međutim, ovaj kaštel doživljava svoju renesansu u jednom potpuno drugačijem kontekstu, nezamislivom u doba Rihemberka, Goričkih ili Contarinija. Naime, Završje se profiliralo kao globalno atraktivna filmska lokacija. Ovdje je, uz ostalo, 2017. godine snimljen slavni film „Robin Hood” u režiji Otta Bathursta. Štoviše, glasanjem koje je 2020. godine provodila Mreža europskih filmskih komisija (European Film Commissions Network – EUFCN) u suradnji s filmskim portalom Cineuropa Završje je proglašeno drugom najboljom europskom lokacijom za snimanje filmova. Zamjenom vojnih kapetana filmskim redateljima i oružanih garnizona glumačkim ekipama Završje se uspješno transformiralo u zanimljivu, u europskim razmjerima poznatu filmsku lokaciju, osiguravajući si svijetlu i nadasve uzbudljivu budućnost.

Vizuru po kojoj je Završje prepoznatljivo do danas kaštel poprima za vrijeme habsburške vlasti, a iz tog su razdoblja najvjerojatnije i dvostruke zidine kojima je nekada bio okružen cijeli gradić.

Motovun

Čarobna srednjovjekovna vizura poznata diljem svijeta

Usred plodnih nizina rijeke Mirne, na brežuljku nadmorske visine 277 metara uzdiže se Motovun. Ovaj revnosni čuvar plodonosnih polja i bogatih šuma svojom osebujnom vizurom zadivljuje od srednjovjekovlja sve do današnjih dana.

Grad kojim biskupi nikad nisu zavladaali

Motovun se u pisanim povijesnim izvorima prvi put spominje u čuvenom zapisniku zborovanja kod rijeke Rižane iz 804. godine. Tada su istarski posjednici i članovi elitnijih gradskih slojeva živopisno iznijeli niz pritužbi na novouvedenu franačku upravu koju je otjelovio delegirani vojvoda Ivan, sjetno se prisjećajući „dobrih starih dana“ kada je regija bila pod Istočnim Rimskim Carstvom, odnosno Bizantom.

Uklapanje Istre u Sveto Rimsko Carstvo i razvoj svjetovne moći crkve, posebice akvilejskih patrijarha i porečkih biskupa, ključno je utjecalo na Motovun. Naime, porečki su biskupi, pozivajući se na darovnicu cara Ottona II. iz 983. godine, u kojoj se izričito spominje Motovun, nastojali utvrditi i svjetovnu i crkvenu vlast nad ovim kaštelom i bogatim pripadajućim distriktom. U tom naumu polučili su samo djelomičan uspjeh: iako je Motovun ostao pod crkvenom vlašću Porečke biskupije koja je imala pravo ubiranja desetine, biskupi nisu nikada uspjeli zavladatai ovim kaštelom kao svjetovni gospodari.

Važan ratni trofej Venecije

Tijekom XIII. stoljeća Motovun prerasta u jedan od strateški najvažnijih kaštela unutrašnje Istre. U tom su periodu svoju vlast u Motovunu nastojali utvrditi akvilejski patrijarsi, grofovi Gorički te njihovi istaknuti vitezovi. Međutim, istovremeno se u Motovunu stvara i gradska komuna koja je ujedinila uglednije stanovništvo te kroz municipalna vijeća i izborne upravne funkcije preuzela lavovski dio vlasti. Ipak, Motovun je, kao uostalom i sve druge srednjovjekovne istarske komune, bio premali da se samostalno othrvu moćnicima poput grofova Goričkih, akvilejskih patrijarha i Venecije, tri sile koje su istovremeno žudjele za vlašću nad ovim strateškim posjedom.

Sudbonosno razdoblje previranja za Motovun je započelo izbjicanjem sukoba između patrijarha Grgura od Montelonga i grofa Alberta I. od Gorice, kada je Motovun barem privremeno stao na stranu Alberta I. od Gorice. Ipak, 1276. godine, nakon što se veliki dio istarskih priobalnih gradova predao Veneciji, i Motovun je uputio svoju pristupnicu Mletačkoj Republici. Iako je Venecija odmah prihvatila Motovun u svoju rastuću državu, iste 1276. godine vlast nad ovim kaštelom ponovo je vratio akvilejski patrijarh Rajmund della Torre. Sljedeće dvije godine za Motovun su zasigurno bile burne i nesigurne, no 1278. predstavnici grada ponovno su se predali Veneciji, konačno zbacivši upravu akvilejske crkve i njenih nasljednih advokata. U krvavom ratu koji je uslijedio između Venecije, grofova Goričkih i patrijarha Rajmunda, Prejasna Republika Sv. Marka izašla je kao neprikosnovena pobjednica, a vlast nad Motovunom bila je jedan od istaknutijih ratnih trofeja.

Od sudbonosne 1278. pa sve do pada Mletačke Republike 1797. godine Motovun se razvijao pod sjenom Venecije. Svjesna strateške važnosti i gospodarskog potencijala ovog kaštela, Venecija je ulagala u Motovun uzdignuvši ga u jedno od najreprezentativnijih centara kontinentalne Istre. Zbog svojeg položaja u samom epicentru istarske tromeđe, na granici s goričkim Pazinom i Završjem te akvilejskim Buzetom i Oprtljem, Motovun je tijekom XIV. i XV. stoljeća bio dvostruko omeđeni kaštel izrazite vojno-obrambene funkcije koji je svaki čas trebao biti spreman braniti svoje i mletačko pravo nad bogatim prirodnim resursima koji su morali biti savjesno iskorištavani za potrebe lokalnog stanovništva, ali i potrebe mletačkog arsenala. Činjenica da se do danas govori o Motovunskoj šumi – koja i dalje diše punim plućima podno kaštela – kazuje koliko su u tome Motovun i Venecija bili uspješni.

Utvrđen snažnim zidinama, s reprezentativnom lođom, kulom, podestatovom palačom i mehaničkim satom na glavnom trgu, Motovun je u ranonovovjekovno doba uplivao kao jedna od najbogatijih komuna mletačke Istre. Sredinom XVII. stoljeća novigradski biskup Giacomo Filippo Tomasini opisao je ovaj kaštel kao najljepše mjesto cijele provincije s najplodnijim distriktom.

Iako je postupni pad Venecije negativno utjecao na cijelu mletačku Istru, pa tako i na Motovun, kaštel nikada nije bio zapušten. Godine 1658. pod mletačkim patronatom se obnavljaju zidine, palača i kula, a time se čuvao sjaj ovog srednjovjekovnog bisera, povijesno blještavilo koje Motovun do danas nije izgubio.

Slavni Motovun Film Festival

Kao jedna od najpoznatijih turističkih atrakcija Istre kaštel je danas globalno prepoznatljiv po svojoj čarobnoj vizuri i gastro-enološkoj ponudi čija su posebnost tartufi iz Motovunske šume. Također, Motovun je već desetljećima centar čuvenog Motovun Film Festivala koji je ovaj srednjovjekovni vojno-strateški kaštel preobrazio u svjetski poznati kulturni centar suvremene Istre.

Utvrđen snažnim zidinama, s reprezentativnom lođom, kulom, podestatovom palačom i mehaničkim satom na glavnom trgu, Motovun je u ranonovovjekovno doba uplivaio kao jedna od najbogatijih komuna mletačke Istre.

Sredinom XVII. stoljeća novigradski biskup Giacomo Filippo Tomasini opisao je motovunski kaštel kao najljepše mjesto cijele provincije s najplodnijim distriktom.

Grožnjan

Nekad moćni čuvar plodnih dolina Mirne danas je Grad umjetnika

Južno od Momjana, nadomak Buja, nad plodnom dolinom rijeke Mirne na strateški važnoj poziciji na 288 metara nadmorske visine nalazi se Grožnjan, utvrđeni gradić jedinstvene kulturno-povijesne baštine.

Darovnica za spas duše – rodni list kaštela

Dokumentirana povijest ovog osebujnog kaštela seže u razdoblje Istarske marke XI. i XII. stoljeća. Prvi povijesno utemeljeni vlasnik Grožnjana bio je grof Ulrik II. Weimar-Orlamünde koji je 1102. pobožnom darovnicom za spas duše prepustio akvilejskoj crkvi 21 posjed, između ostalog i *castrum Crisiniana*, pa se ova darovnica smatra „rodnim listom” Grožnjana.

Sudbina Grožnjana u ovom je povijesnom razdoblju usko vezana uz Petrapilosu. Tim je akvilejskim posjedima upravljala ista viteška obitelj koja se u povijesnim izvorima XIII. stoljeća javlja kao kuća Petrapilosa-Grožnjan. Prema pisanim izvorima, posljednji vladar Grožnjana iz kuće Petrapilosa bio je Petar, vitez koji je umro u prvoj polovici XIV. stoljeća ostavljajući za sobom maloljetnog sina Nikolu koji, po svemu sudeći, nikada nije uspio zagospodariti svojom djedovinom.

Upravo u tom periodu regentstva grožnjanskim kaštelom počinju upravljati razni velikaši. Tako je bilo sve do 1350-ih kada kaštel konačno preuzima ratoborni Ulrik V. od Rihemberka. Ovaj vitez u službi grofova Goričkih zauvijek će promijeniti tijek povijesti Grožnjana.

Vojno-obrambeno središte venecijanske Istre

Naime, nakon burne karijere ratujući čas protiv Venecija, čas na njenoj strani, Ulrik je 1355. odlučio da mu više vrijedi gotov novac negoli posjedi u Istri. Stoga je otvorio pregovore s Mletačkom Republikom, koji su službeno završili 1358. godine kada je vlasništvo nad Grožnjanom založeno za četiri tisuće dukata. Budući da kuća Rihemberk svoj dug nikada nije vratila, Grožnjan ostaje pod mletačkom vlašću i to do samoga kraja Republike Sv. Marka 1797. godine. Venecijanska era u Grožnjanu razdoblje je u kojemu je kaštel poprimio konture po kojima je prepoznatljiv do danas. Grožnjan je odmah po mletačkom preuzimanju vlasti pretvoren u vojno-obrambeno središte venecijanske Istre na čijem čelu je stajao kapetan odgovoran za sigurnost istarskih posjeda sjeverno od rijeke Mirne. Vojni karakter Grožnjana dominirao je kaštelom sve do kraja XIV. stoljeća kada je tu funkciju preuzeo Rašpor. Ipak, kao posjed koji je gotovo sa svih strana graničio s akvilejskim i goričkim, odnosno habsburškim teritorijima, Grožnjan je kroz cijelo srednjovjekovno razdoblje venecijanske uprave ostao kaštel prvenstveno vojne prirode.

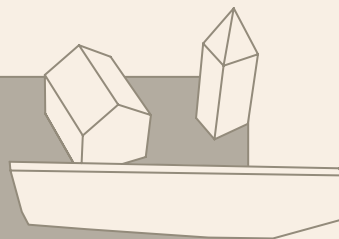
Čak i nakon mletačkog osvajanja Akvilejskog patrijarhata (1421.) Grožnjan je ostao pogranična komuna koja je na istoku graničila s Kapetanatom Završja pod upravom austrijskih (nad)vojvoda. U brojnim sukobima većih i manjih razmjera između Venecije i kuće Habsburg, a koji su gotovo pravilnim ritmom plamtjeli istarskim poluotokom, Grožnjan je redovito bio osuđen službom na prvoj fronti. Najteži period za kaštel svakako je bilo XVII. stoljeće u kojemu je destruktivni Uskočki rat desetkovao veći dio regije, uključujući i Grožnjan. Uz ratna razaranja, česti su bili i naleti smrtonosnih zaraznih bolesti te Grožnjan u suvremeno doba ulazi kao blijeda sjena nekadašnjeg moćnog čuvara plodnih dolina Mirne.

Kulturno-umjetnički bastion Poluotoka

Unatoč svemu, ovaj je utvrđeni gradić sačuvao kontinuitet naseljenog mjesta od srednjovjekovnog doba do danas, a u najsuvremenije doba uspio se i u potpunosti preobraziti u posve novo središte istarskog poluotoka. Odlučno zbacivši svoje trošno militarističko ruho, Grožnjan se uzdigao kao važan kulturno-umjetnički bastion Istre. Od sredine 1960-ih u Grožnjanu djeluju brojni likovni ateljei i galerije te nosi naziv – Grad umjetnika. Grožnjan je danas i sjedište Međunarodnog kulturnog centra Hrvatske glazbene mladeži, a brojne ljetne radionice, umjetničke škole i festivali na koje dolaze umjetnici iz cijelog svijeta preobrazili su ovaj pitoreskni gradić iz zahrđale karike vojno-obrambenog lanca u grad kulture, spokoja i gastro-enološkog hedonizma.

Ulrik V. od Rihemberka, vitez u službi grofova Goričkih, 1358. godine je vlasništvo nad Grožnjanom, a nakon pregovora s Mletačkom Republikom, založio za četiri tisuće dukata. Budući da kuća Rihemberk svoj dug nikada nije vratila, Grožnjan ostaje pod mletačkom vlašću sve do samoga kraja Republike Sv. Marka 1797. godine.

Turnina

Osebujna priča nekad važnog čuvara Rovinja

Na brežuljku nedaleko od Rovinja, svega četiri kilometra istočno od gradskih zidina uzdiže se kaštel Turnina, nekad impozantni čuvar pitoresknog i bogatog istarskog grada. Najstarija povijest ovog rovinjskog kaštela čita se iz arheoloških ostataka koji pripovijedaju uistinu osebujnu priču.

Jedan od najstarijih istarskih srednjovjekovnih kaštela

Naime, Turnina je jedan od najstarijih istarskih srednjovjekovnih kaštela, sagrađen po svemu sudeći već u IX. stoljeću, za vrijeme vladavine Karolinga, dok je Istra bila dio Franačkog, to jest obnovljenog Rimskog Carstva. Kaštel je planski podignut na strateški važnom mjestu s kojeg je kontrolirao pristup istarskom priobalju, odnosno Rovinju, iz unutrašnjosti Poluotoka. S novoutemeljenim samostanima, poput onoga sv. Marije Vele kraj susjednih Bala, Turnina je primjer dobro uhodane karolinške prakse kontroliranja regije preko mreže vojno-obrambenih i crkvenih zdanja.

Sudbina Turnine nakon raspada Karolinškog Carstva nije poznata, no vrlo je vjerojatno kaštel ostao u izravnom vlasništvu nositelja javne vlasti – delegiranih vojvoda i grofova – sve do početka XII. stoljeća. Tada, točnije 1102. godine, u isto vrijeme kada grof Ulrik II. of Weimara i Orlamündera predaje veliku većinu svojih nasljednih posjeda u Istri akvilejskoj crkvi,

vojvoda Henrik, brat akvilejskog patrijarha Ulrika, također izdaje darovnicu za spas duše istoj crkvi. Tom darovnicom Henrik Eppenstein, vojvoda Koruške, koja je u to vrijeme uključivala i Markgrofoviju Istru, predao je bratu i akvilejskoj crkvi svoj kaštel koji se nalazi u Istri, u mjestu koje se zove *Ruvoyn*. Prema najnovijim istraživanjima, ovaj toponim odnosi se na Rovinj, a kaštel koji vojvoda predaje Akvilejskom patrijarhatu morao bi biti upravo Turnina. Obje su darovnice, i Ulrikova i Henrikova, bile motivirane željom da se upravo u Akvilejskom patrijarhatu, glavnom bastionu procarske strane u jeku rata između carstva i papinstva, stvori upravni centar iz kojeg će se vladati cijelim ili barem glavnim dijelom istarskog poluotoka. Na taj je način, i u Turnini započela era vlasti akvilejskih patrijarha.

Stalno u središtu turbulentnih ratnih sukoba

Kao posjed akvilejske crkve, Turnina je dijelila sudbinu ostalih istarskih kaštela koji su nerijetko bivali uvučeni u ratove između patrijarha, njihovih nasljednih advokata, grofova Goričkih, i Venecije. Tako je tijekom sukoba između patrijarha Grgura od Montelonga i grofa Alberta I. Goričkog Turninu štitiio mletački plaćenik Albertino Morosini, koji je ratovao na strani akvilejskog prelata. Međutim, u trenutku kada se Rovinj 1283. godine samovoljno predao pod vlast Mletačke Republike, status Turnine postao je neizvjestan. S jedne strane, onemoćali akvilejski patrijarsi predali su upravu nad ovom braniteljicom Rovinja moćnoj velikaškoj obitelji Castropola, koja je upravljala Pulom. S druge strane, Venecija nije željela dijeliti upravu nad rovinjskim distriktom, posebice ne strateški važan kaštel poput Turnine, s akvilejskim patrijarsima s kojima je nerijetko imala oružane sukobe.

Kap koja je prelila čašu dogodila se izbijanjem sukoba između Venecije i obitelji Castropola oko vlasti nad Pulom, koja se 1331. predala Mletačkoj Republici. U tom je sukobu Venecija anektirala mnoge posjede kuće Castropola, uključujući i Turninu. Iako je upitno u kojoj su mjeri prava nad Turninom imali Castropole između 1283. i 1331. godine i kakve su ovlasti nad ovim kaštelom (ako ikakve) imali pulski biskupi kojima je Venecija priznala neka neodređena prava, od sredine XIV. stoljeća za ovaj kaštel svakako počinje mletačka era.

Nažalost, niti era Venecije nije Turnini donijela dugoročnije razdoblje mira. U sukobu koji izbija između Venecije i protumletačke koalicije, tijekom takozvanog Rata za Chioggia (1378. – 1381.), Turninu osvajaju udružene đenoveško-akvilejske sile. Međutim, u mletačkom protunapadu, koji je ubrzo uslijedio, Venecija je uspješno vratila sve izgubljene posjede u Istri, uključujući i Turninu. To je ujedno i zadnje do sada poznato pisano svjedočanstvo o srednjovjekovnoj Turnini. Vrlo je vjerojatno da je tijekom tog rata kaštel pretrpio ozbiljnu štetu od koje se više nikada nije u potpunosti oporavio.

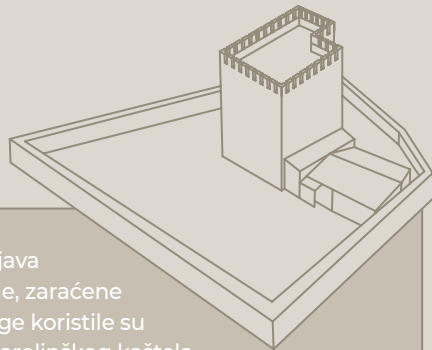

U novom vijeku tek zapušteni relikt prošlog vremena

Tijekom novovjekovnog razdoblja kaštel Turnina je u potpunosti izgubio svoju nekadašnju stratešku ulogu jer se nije nalazio u blizini turbulentne mletačko-austrijske granice. Kao takva, utvrda je preživjela ratove između Venecije i Habsburgovaca koji su buktjeli Istrom u XVI. i XVII. stoljeću. No, u to je doba Turnina već samo onemoćali, zapušteni relikt prošlog vremena bez svojeg nekadašnjeg srednjovjekovnoga sjaja.

Neslavni kraj Turnina doživljava sredinom XX. stoljeća kada su zaraćene partizanske i nacističke snage koristile pročelje ovog zapuštenog medievalnog zdanja kao prostor za svoju propagandu: prvo je bila nacrtana velika petokraka zvijezda, potom nacistički kukasti križ i na kraju opet komunistički simbol. Na ovu drugu uvredu nacisti su odgovorili dizanjem kaštela dinamitom u zrak. Bilo je to najveće razaranje koje je ovaj kaštel doživio i od kojeg se do danas nije oporavio.

Ipak, budućnost Turnine je svijetla. Ukorak s povijesnim razvojem Rovinja, koji se u XXI. stoljeću profilirao kao globalno atraktivna turistička destinacija, Turnina ulazi u fazu renovacije koja će ovaj karolinški kaštel ponovno zaodjenuti u monumentalnije ruho koje kao povijesni zaštitnik Rovinja svakako zaslužuje.

Neslavni kraj Turnina doživljava sredinom XX. stoljeća. Naime, zaraćene partizanske i nacističke snage koristile su pročelje ovog zapuštenog karolinškog kaštela kao prostor za svoju propagandu: prvo je bila nacrtana velika petokraka zvijezda, potom nacistički kukasti križ i na kraju opet komunistički simbol. Na ovu drugu uvredu nacisti su odgovorili dizanjem kaštela dinamitom u zrak. Bila je to najveće razaranje u povijesti Turnine.

Dvigrad

U ruševinama skrivena priča o važnom i živom utvrđenom gradu

Makabrističan je prizor danas mrtvog srednjovjekovnog gradića Dvigrada čiji se osamljeni kostur uzdiže istočnim krajobrazom Limske drage. Ruševine ove utvrde kriju davnu slavu nekadašnjeg živahnog, važnog i prosperitetnog utvrđenog naselja.

Dva kaštela srasla u jedinstveni centar

Podignut u ranosrednjovjekovno doba na strateški važnoj uzvisini s koje se kontrolirao promet Dragom i putovi koji su unutrašnjost Istre spajali sa zapadnom obalom, Dvigrad je u razdoblju svoga punog cvata bio centar s otprilike tisuću stanovnika oko čijeg su se vlasništva borili najmoćniji regionalni vlastodršci. Utvrđeno naselje nastalo je, kako samo ime otkriva, srastanjem dvaju kaštela u jedinstveni centar omeđen zidinama. Riječ je o utvrdama Monkaštel na sjeverozapadu i Parentin na jugoistoku. Ti su posjedi jednim dijelom bili u rukama porečkih biskupa, a drugim pod vlašću akvilejskih patrijarha. Iako je dugi spor koji se vodio oko vlasništva nad ovim važnim zaštitnikom Limske drage završio pobjedom akvilejske crkve, zbog strateške važnosti u upravu Dvigrada miješali su se grofovi Gorički, kao i izdanci gospodara Pule iz kuće Castropola, pa čak i obližnja gospodarica Jadrana, Venecija.

Stalne smjene vladara i zaštitnika

Ne zna se točno kada i zašto je napušten kaštel Parentin, no od kasnog srednjeg vijeka život u Dvigradu koncentrirao se isključivo oko Monkaštela, iako se nastavilo koristiti ime *Duo Castra*. Unatoč smanjenju opsega mjesta, u razdoblju akvilejske uprave Dvigrad se razvio u skromnu gradsku komunu, imitirajući administrativne strukture i upravne prakse obližnjih mjesta, poput Bala. Tako se za vrijeme višegodišnje krize Akvilejskog patrijarhata, koja je gotovo paralizirala državne organe ove nestabilne crkvene države, Dvigrad samostalno stavio pod vlast i zaštitu Hugona VIII. Devinskog, tada najmoćnijeg regionalnog vladodršca i kapetana obližnje Pazinske knežije.

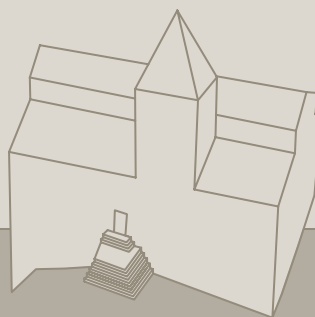
Hugonova smrt i kraj kuće Devin su, po svemu sudeći, vratili Dvigrad pod okrilje akvilejske crkve. No, ne zadugo. Sukob koji je buknuo između Venecije i ugarsko-hrvatskog kralja, potom i cara Svetog Rimskog Carstva Žigmunda Luksemburškog podijelio je vlastodršce Akvilejskog patrijarhata na prougarsku i promletačku frakciju, od kojih je potonja upravljala Dvigradom. Nakon što je Venecija odaslala vojni garnizon za obranu kaštela od potencijalnog neprijateljskog napada 1411. godine Dvigrad je neslužbeno postao dijelom Mletačke Republike. Venecijanski dužd Tommaso Mocenigo to će službeno potvrditi 1414. godine, stavljajući Dvigrad pod upravu koparske komune čiji će plemići služiti kao načelnici ovoga kaštela sve do kraja XVIII. stoljeća. Odmah nakon prelaska pod vlast Venecije bit će kodificiran i Dvigradski statut, zbirka lokalnog prava po kojoj se mjesto vodilo duboko u novovjekovno razdoblje.

Rat, malarija i smrt grada

Nažalost, mletačka uprava lokalnom stanovništvu nije donijela dugoročnije razdoblje blagostanja. Periodični sukobi između Venecije i Habsburgovaca desetkovali su veliki dio novovjekovne Istre, posebice pogađajući pogranične teritorije i mjesta poput Dvigrada. Razaranja najvećih razmjera ovaj je kaštel doživio početkom XVII. stoljeća u jeku Uskočkog rata, nakon kojeg se više nikada nije oporavio. Uz sve ove udarce, Dvigrad je zapljusnulo nekoliko valova smrtonosnih zaraznih bolesti, a od XVII. stoljeća u povijesnim izvorima spominje se i „loš zrak”, odnosno malarija kao znatan depopulacijski faktor. Sve to dovelo je sredinom XVII. stoljeća do potpunog napuštanja kaštela čiji su se stanovnici preselili u obližnji Kanfanar. Tako je umro Dvigrad, nekada moćni čuvar Limske drage.

Danas, gotovo četiri stoljeća nakon smrti, Dvigrad ima priliku uskrsnuti u novom ruhu kao turistička atrakcija u srcu Istre koja na jedinstven način može evocirati davno minula srednjovjekovna stoljeća, eru svojeg najvećeg sjaja.

Nakon nekoliko valova zaraznih bolesti koje su poharale Dvigrad, od XVII. stoljeća u povijesnim izvorima se spominje i „loš zrak”, odnosno malarija kao znatan depopulacijski faktor. Sredinom XVII. stoljeća kaštel je potpuno napušten, a stanovnici su preselili u obližnji Kanfanar.

Pazin

Kaštel iz kojeg su vladali moćnici

Smješten na impresivnoj strateškoj poziciji iznad Pazinske jame i rijeke Pazinčice na 361 metru nadmorske visine pazinski kaštel dominira krajolikom i predstavlja jedno od najimpresivnijih fortifikacijskih zdanja istarskog srednjovjekovlja.

Ovaj kaštel u srednjovjekovno doba ulazi kao svjetovno dobro porečke crkve. Naime, 7. lipnja 983. godine car Svetog Rimskog Carstva Otton II. u Veroni je izdao službenu diplomu porečkom biskupu Adamu potvrđujući prava i zemlje njegove biskupije. Upravo među tim posjedima koji se spominju u diplomi krije se prvi povijesni spomen kaštela Pazin.

Neprikosnoveni centar grofova Goričkih u Istri

Prava nad kaštelom i naseljem koje se razvija podno njega, takozvanim Starim Pazinom, isprva su dijelili porečki biskupi i akvilejski patrijarsi. No, već u XI. stoljeću stvarna vlast nad cijelim kompleksom dolazi u ruke istaknute plemićke obitelji koja se nazivala po svojim posjedima u Istri i Kranjskoj, kuće Črnigrad-Šumberk. Rodonačelnik ove dinastije Majnard bio je rodbinski povezan s vladajućim akvilejskim patrijarhom, a istovremeno je služio i kao advokat porečke biskupije. Upravo su mu te okolnosti omogućile da nesmetano zavlada Pazinom i položi temelje gospodstva iz kojeg će se kasnije razviti Pazinska knežija.

Ubrzo nakon Majnardove smrti jedini živi nasljednik kuće Črnigrad-Šumberk ostala je njegova kći Matilda, „grofica Pazina“ koja se udala za znatno starijeg, ali nadasve moćnog udovca grofa Engelberta III. Goričkog. Preko tog strateškog braka s bogatom istarskom nasljednicom kuća Gorica širom si je otvorila vrata za ekspanziju diljem istarskog poluotoka. Između ostaloga, grofovi Gorički postali su nasljedni advokati porečke crkve i gospodari Pazina, zauvijek promijenivši povijesni tijek Istre i ovog ključnog kaštela.

Do 1374. godine izdanci obitelji Gorica upravljali su svojim posjedima u Istri upravo iz Pazina, centra svoje regionalne uprave. Činjenica da je za osobnu rezidenciju grofova Goričkih u Istri bio izabran baš ovaj kaštel značajno je utjecala na daljnji razvoj Pazina. Profilirajući se u neprikosnoveni centar toga dijela Istre, Pazin je zadržao svoj centralni položaj i nakon izumrća istarske grane kuće Gorica 1374. godine.

Moćni simbol habsburške Istre

Pod habsburškom upravom kaštel je nastavio svoj život kao nepokolebljivi simbol najvišeg predstavnika austrijskih (nad)vojvoda u Istri, kapetana Pazinske knežije. Sve je to doprinijelo monumentalizaciji kaštela, zdanja koje je osim svojih vojnostrateških funkcija moralo zrcaliti i stano vitu simboličku važnost koju je imalo kao sjedište najviših predstavnika vrhovne vlasti. Od svih istaknutih obitelji koje su vladale Pazinom kao kapetani Knežije, kuća Mosconi ostavila je najviše traga na samome kaštelu koji je svoje današnje konture poprimio velikim dijelom upravo za razdoblja njihove uprave (1532. – 1558.).

Pazin je bio kratkotrajno osvojen 1508. godine kada je mletačka vojska u svojevrsnom *Blitzkriegu* zaposjela cijelu austrijsku Istru sve do Rijeke. Međutim, Venecija je ubrzo bila prisiljena napustiti najveći dio netom okupiranih posjeda zbog ratovanja na drugim bojištima. Pazin se vratio pod vlast Habsburgovaca pod čijim je žezlom ostao sve do XVII. stoljeća, kada su austrijski nadvojvode odlučili prodati najveći dio prava nad cijelom Knežijom. Zadnji kupac Pazina i pripadajuće grofovije bio je 1766. modenski grof Antonio Montecuccoli, čija će obitelj ovim vlastelinstvom vladati do 1848. godine.

Veduta Pazina, 17. stoljeće, izvor: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg, 1689.), sv. 3

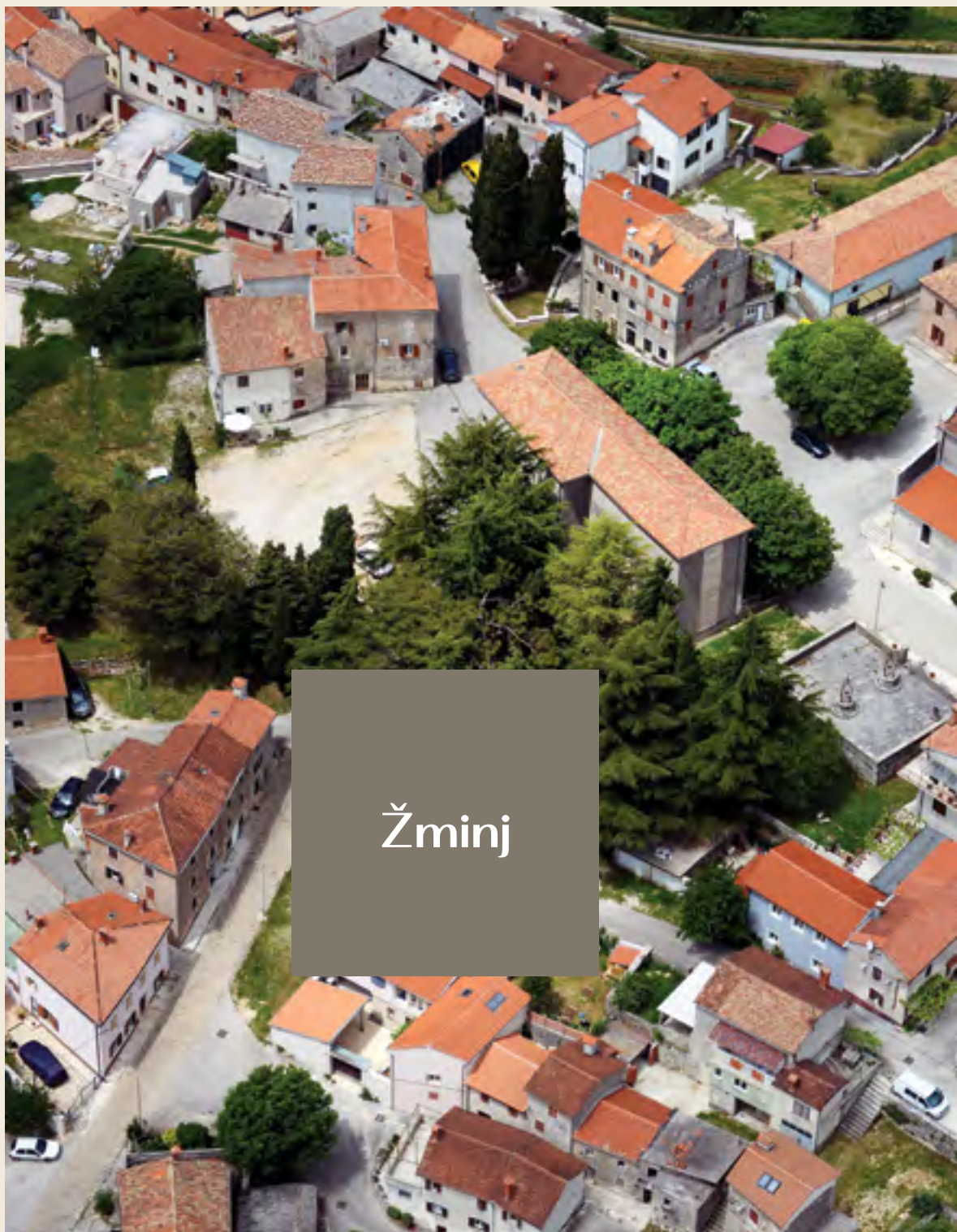
Jedna od najočuvanijih srednjovjekovnih utvrda

Pazin je danas jedno od administrativnih središta Istarske županije, zrcaleći tako svoju povijesnu ulogu kao jedan od glavnih gradova medievalne Istre. Pazinski kaštel, simbol goričke i potom habsburške Istre, ostaje jedna od najbolje očuvanih srednjovjekovnih utvrda Poluotoka, a u njemu djeluju Etnografski muzej Istre i Muzej grada Pazina.

U krvi ugušeni ustanci podanika pazinskih kapetana

Vladavina Habsburgovaca u Pazinu, odnosno kapetana Pazinske knežije kao predstavnika austrijskih (nad)vojvoda u Istri, nosila je sa sobom i negativne posljedice. Pazinsko je stanovništvo bilo opterećeno raznim propisanim daćama. U nekoliko navrata kroz XV. i XVI. stoljeće podanici pazinskih kapetana pobunili su se protiv previsokih potraživanja svojih gospodara. No, ustanci su redovito bili ugušeni u krvi.

Žminj

Nekad važna točka obrane južnog dijela Istre

Žminj, gradić u središnjoj Istri, smješten je na brežuljku na oko 350 metara nadmorske visine. Položaj je to koji omogućuje kontrolu važnih prometnica koje središnju Istru povezuju sa zapadnom, južnom i jugoistočnom obalom Poluotoka, a bogati arheološki nalazi svjedoče da je mjesto bilo naseljeno još od prapovijesti.

Već u ranom srednjem vijeku Žminj je predstavljao važnu točku obrane Istre, naročito bogatog južnog dijela. U tom se burnom i slabo dokumentiranom povijesnom razdoblju u Istru slijevalo slavensko stanovništvo čija se prisutnost može pouzdano utvrditi putem arheoloških nalaza upravo u Žminju. Vrlo je vjerojatno da su fortifikacijski elementi, u prvom redu zidine, postojali već u ranosrednjovjekovno doba.

Između porečke crkve i pazinskih gospodara

Prvi pisani spomen Žminja datira iz 1177. godine, kada se mjesto javlja u potvrdnici prava Porečke biskupije koju je izdao papa Aleksandar III. Dok je u religijskoj sferi potpadao pod porečku crkvu, Žminj je, kada je posrijedi svjetovna vlast, bio podređen Pazinu i pod njegovim se gospodarima razvijao čitavo srednjovjekovlje.

Veduta Žminja, 17. stoljeće, izvor: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg, 1689), sv. 3

Svoju karakterističnu strukturu, po kojoj je prepoznatljiv i danas, žminjski kaštel dobio je tijekom habsburške uprave u XV. stoljeću. U tom je razdoblju čitavo naselje bilo opasano zidinama u čijim su se kutovima nalazile četiri kružne kule, od kojih je do danas sačuvana samo sjeveroistočna.

Skroman posjed Pazinske knežije

Žminj je veći dio svoje srednjovjekovne povijesti graničio isključivo s goričkim, odnosno austrijskim područjima te samim time nije bio izravno izložen mletačkim napadima za vrijeme ratova između Venecije i Akvilejskog patrijarhata ili austrijskih (nad)vojvoda. Prva mletačka opsada ovog kaštela dogodila se 1508. godine, no Žminj je iste godine vraćen pod Pazinsku knežiju. U tom je periodu u žminjskom kaštelu bilo osamdesetak kućanstava s populacijom od oko četiristo ljudi, pazinski kapetan od Žminja je godišnje ubirao svega 59 dukata, što ovo mjesto čini jednim od skromnijih posjeda Pazinske knežije. Usporedbe radi, Pazin je godišnje uplaćivao 120, Gračišće 230, Pićan 100, Momljan 172, a Kapetanat Završje 332 dukata.

Težak udarac Žminj je pretrpio početkom XVII. stoljeća u jeku Uskočkog rata kada su mletačke vojne postrojbe po drugi put osvojile ovaj kaštel. Iako je na kraju opet vraćen pod upravu austrijskih nadvojvoda, Venecija je prije službene predaje Žminja porušila fortifikacije u mjestu. Ipak, sudeći po crtežima autora iz XVII. stoljeća, žminjske zidine i kule ubrzo su bile obnovljene.

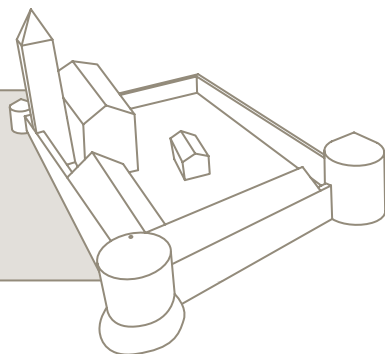

Danas sjedište Čakavskog sabora

Najteži period za žminjski kaštel bio je Drugi svjetski rat kada su nje-mačke postrojbe bombardirale središnju Istru te teško razorile Žminj. Od ovog udara mjesto se nikada nije u potpunosti oporavilo, a depopulacij-ski valovi koji su započeli u poraću osjećaju se do danas.

Žminj je od 1970. godine sjedište Čakavskog sabora, važne udruge u kulturi čija je glavna zadaća očuvanje i promicanje čakavštine, narječja koje uz istrovenetski čini glavno kulturno-lingvističko povije-sno nasljeđe Istre.

Prvi pisani spomen Žminja datira iz 1177. godine, kada se mjesto javlja u potvrđnici prava Porečke biskupije koju je izdao papa Aleksandar III.

Savičenta

Najslikovitiji podsjetnik na istarsko srednjovjekovlje

Kaštel Morosini-Grimani u Savičenti danas je najslikovitiji podsjetnik na istarsko srednjovjekovlje. Monumentalni, dobro očuvani i obnovljeni kaštel pravokutnog tlocrta s istaknutim tornjevima i prostranim unutar-njim dvorištem jedan je od najreprezentativnijih primjera istarske medievalne ostavštine. No, većinu svoje srednjovjekovne povijesti Savičenta je provela bez ikakvih fortifikacija, kao jednostavno selo.

Službena rezidencija obitelji Castropola

Najranija povijest mjesta i dalje je obavijena velom tajni. Prvi pisani spomen Savičente seže u papinsku potvrđnicu izdanu 1177. godine u kojoj se lokalitet navodi kao crkveni posjed Porečke biskupije. Svjetovno vlasništvo, međutim, dijelili su porečki biskupi i akvilejski patrijarsi. U XIII. stoljeću jurisdikcija nad Savičentom koncentrirala se u rukama kuće Castropola, dinastije koja je vladala Pulom vjerno podržavajući akvilejsku i porečku crkvu. Budući da je u to doba već postojala službena rezidencija obitelji Castropola u Savičenti, vrlo je vjerojatno da su upravo ovi vladari Pule postavili temelje iz kojih se kasnije razvila monumentalna utvrda koja mjestom dominira do danas.

U jeku sukoba između grofova Goričkih i akvilejskih patrijarha u prvoj trećini XIV. stoljeća Castropole su, podržavajući potonje, pretrpjele veliku štetu od vojnih snaga pod vodstvom Devinskih i Rihemberka. U tim je ratnim pustošenjima, koja su, između ostaloga, rezultirala i prelaskom Pule pod vlast Venecije, nastradala i Savičenta.

Posljednji član kuće Castropola koji je vladao Savičentom, a koja je u to doba još uvijek selo, bio je Folker koji je umro bez potomstva u drugoj polovici XIV. stoljeća. Savičentu je naslijedila njegova sestra Nicoletta, udana za mletačkog plemića Andreu iz istaknute plemićke kuće Morosini. Međutim, Nicolettini sinovi uspjeli su se izboriti samo za dio Savičente, drugi dio prešao je u ruke grofova Goričkih te potom, 1374. godine, pod vlast Habsburgovaca. Godine 1380. austrijski vojvode prepuštaju Savičentu svom vjernom vitezcu Hugonu VIII. od Devina, koji je u to doba bio najmoćniji vlastelin u čitavoj regiji. Ovaj dio posjeda u rukama Devinskih i poslije njihovih nasljednika Walseea, očito je bio značajniji od onoga za koji su se izborili Morosini. Naime, sve do druge polovice XV. stoljeća Savičenta se ubraja u posjede austrijske Istre pod kontrolom delegiranih kapetana u Pazinu.

Morosini grade, a Grimani obnavljaju kaštel

Tek krajem XV. stoljeća, nakon što je 1470. kuća Walsee prodala Habsburgovcima sve svoje posjede u Istri i Krasu, izrijekom uključujući i Savičentu, uspjelo je obitelji Morosini objediniti sva prava nad ovim vlastelinstvom. Upravo u tom periodu počinje sudbonosna izgradnja kaštela koja će za uvijek promijeniti tijek povijesti Savičente. Nova era za ovo mjesto počela je tako 1485. godine, kada je službeno podignut kaštel Morosini.

Obitelj Morosini vladat će Savičentom do sredine XVI. stoljeća kada ženinbenim vezama vlast prelazi na obitelj Grimani koja će se nastaviti skriviti o svom zdanju. Kroz cijeli taj period Savičentom su ravnali delegirani kapetani sa sjedištem vlasti u samom kaštelu u skladu s lokalnim statutom iz 1523. godine. Marino Grimani 1589. godine obnavlja kaštel koji tada poprima konture po kojima je danas poznat.

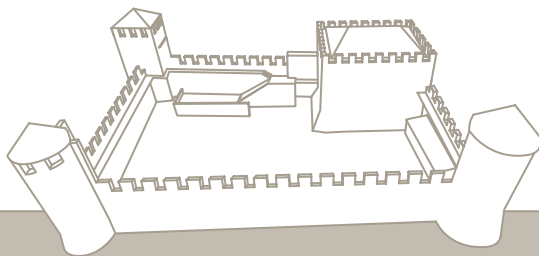
Iako je kao pogranični teritorij pretrpjela štete u mnogim ratovima između Venecije i Habsburgovaca, Savičenta i njen monumentalni kaštel, centri u kojima kontinuitet života nije prestao do danas, uplivali su u suvremeno doba u znatno boljem stanju negoli većina istarskih srednjovjekovnih utvrda.

Atraktivan kulturno-turistički dragulj Istre

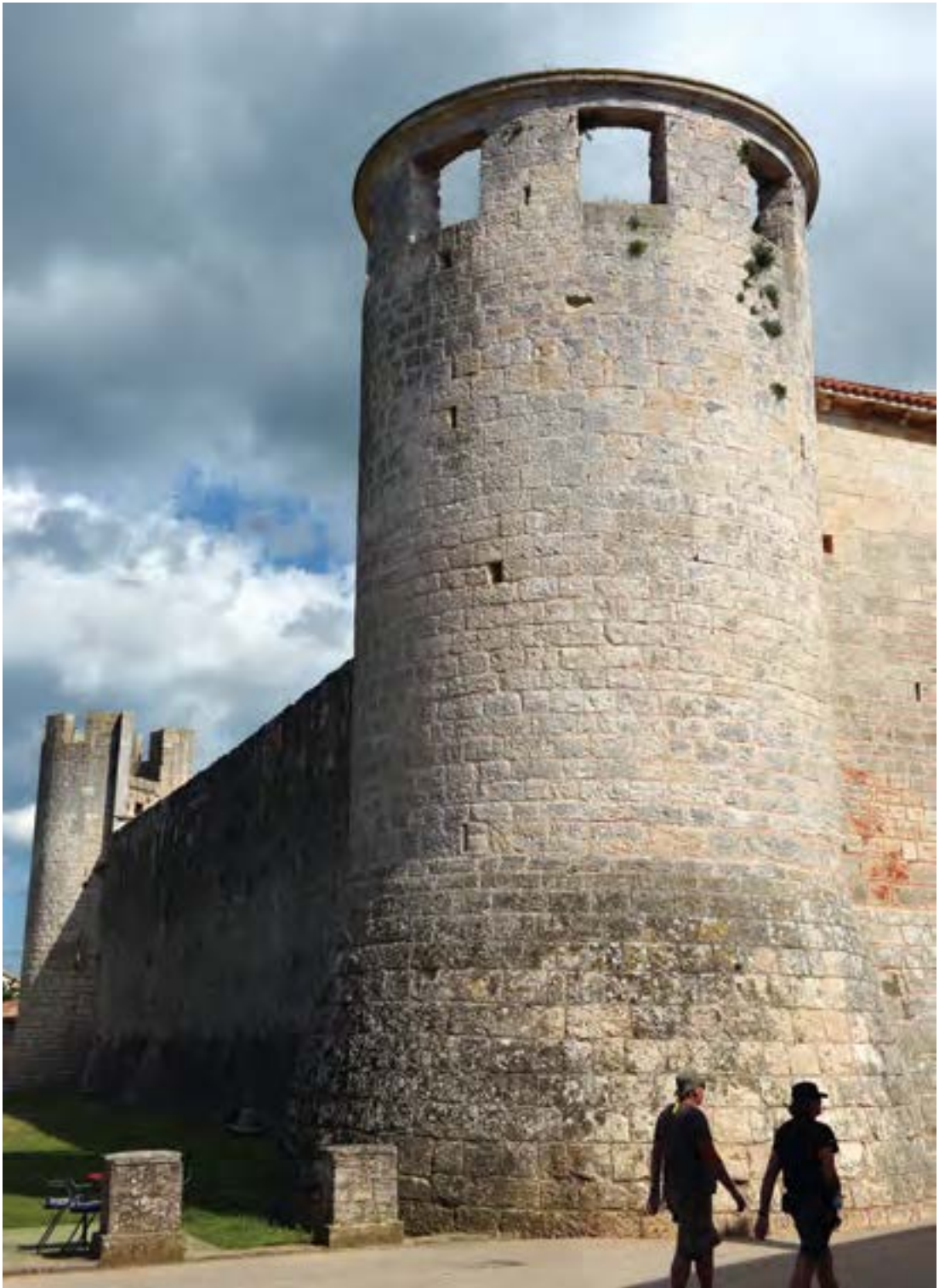
Kaštel, najstarija građevina na renesansom trgu, bio je saniran i renoviran u prvoj polovici XX. stoljeća. U punom je sjaju zasjao nakon obnove 2020. godine i danas je glavna kulturno-turistička atrakcija. U kaštelu i podno njegovih zidina ljeti se održavaju različite manifestacije, uključujući svjetski poznati Festival plesa i neverbalnog kazališta te Srednjovjekovni festival.

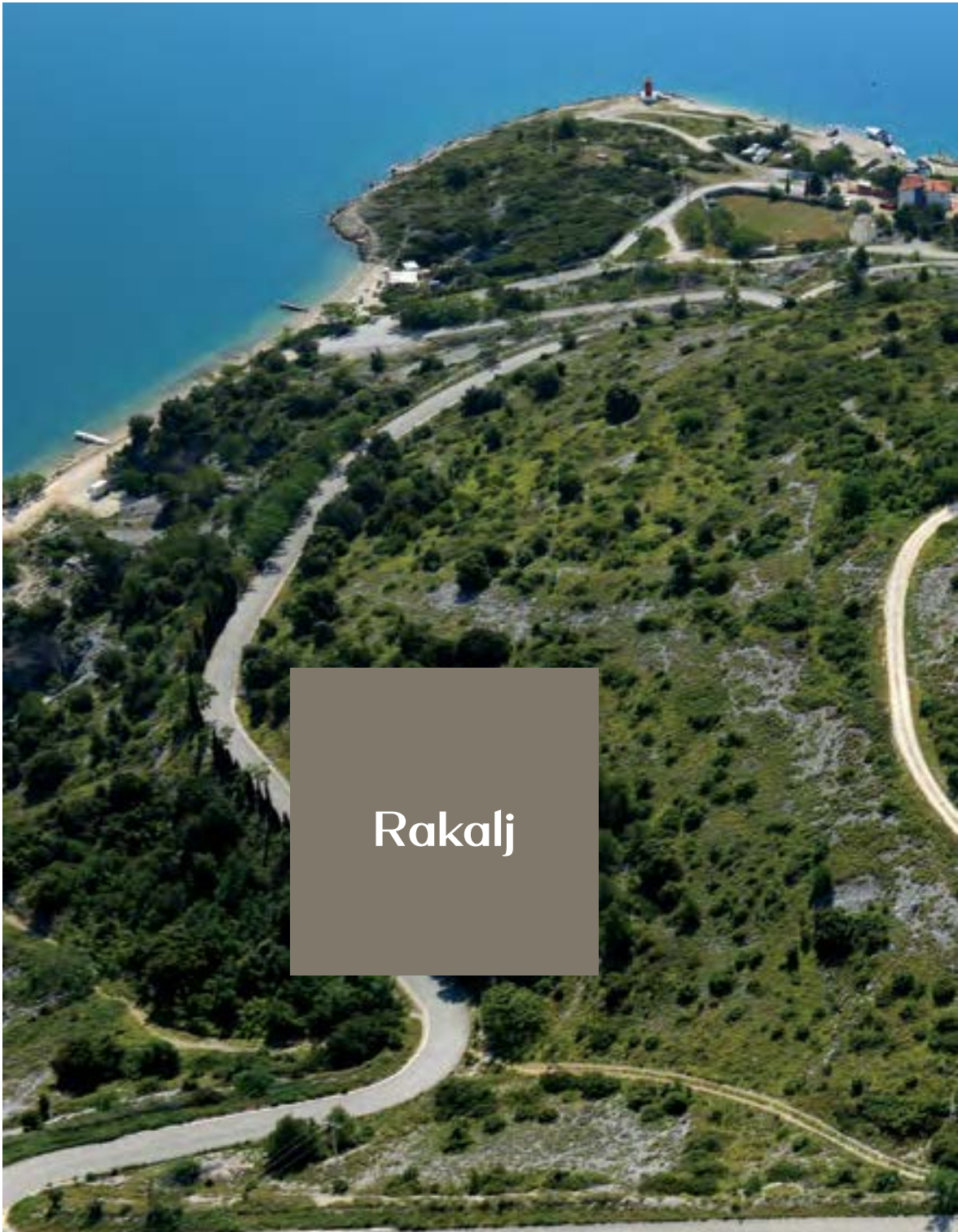
Preko razvojnog programa „KULTERRA – Revitalizacija istarskih kaštela Morosini-Grimani i Petrapilosa”, najvećim dijelom financiranog bespovratnim sredstvima Europske unije iz Europskog fonda za regionalni razvoj, srednjovjekovni dragulj Savičente prolazi kroz novu fazu obnove i opremanja, a već sada spada u sam vrh najatraktivnijih kulturno-turističkih destinacije Istre.

Nova era za Savičentu, koja je većinu svoje srednjovjekovne povijesti provela kao selo, počinje 1485. godine kada je službeno podignut kaštel Morosini.

Kaštel Morosini-Grimani u punom je sjaju zasjao nakon obnove 2020. godine i danas je glavna kulturno-turistička atrakcija u Savičenti. Tu se ljeti održavaju različite manifestacije, uključujući svjetski poznati Festival plesa i neverbalnog kazališta te Srednjovjekovni festival.

Rakalj

Kaštel koji je bio miraz grofice Elizabete Goričke, prodavan i na dražbi

Gospodar Raškog zaljeva, plodnog i strateški važnog dijela istarskog poluotoka, u srednjem je vijeku svakako bio kaštel Rakalj. Najstarija povijest ovog medievalnog zdanja gotovo je u potpunosti obavijena velom tajni. Prvi pisani izvor o kaštelu datira tek iz 1288. godine kada se spominje određeni Wernher od Novog kaštela (*de Castell Novo*). Činjenica da se već krajem XIII. stoljeća Rakalj naziva Novim kaštelom svakako svjedoči da je nekada postojao i Stari kaštel. Taj Stari Rakalj nalazio se dva kilometara istočnije, na brežuljku iznad rta Sv. Mikula, gotovo tik uz obalu zaljeva. Budući da povijesni izvori nerijetko toponime *Castel novo* i *Raebel / Rechel* koriste kao sinonime, ne praveći preciznu razliku između Starog i Novog Raklja, ova su dva kaštela činila jedinstvenu gospoštiju i potpadala pod istu jurisdikciju.

Procijenjen na tisuću libri malih denara

Na pitanja tko je ove kaštele sagradio i kome su izvorno pripadali nije moguće odgovoriti na temelju izvornog materijala. Zna se, međutim, da su Wernher i njegov sin i nasljednik Nasinguerra držali Rakalj kao vitezovi koji su odgovarali grofovima Goričkima. Nakon smrti Nasinguerre, ili vrlo brzo nakon toga, Rakalj prelazi pod upravu Henrika od Pazina, koji je bio jedan od najvažnijih ljudi grofa Alberta I. Goričkog i glavni upravitelj posjeda kuće Gorica u Istri. Godine 1312. Rakalj je bio miraz grofice Elizabete Goričke, a vrijednost mu je procijenjena na tisuću libri malih denara.

Kada su 1342. godine braća Albert III. i Majnard VI. dogovorili diobu nasljednih posjeda kuće, Rakalj (izv. Rekel) se izrijeком spominje kao istarski dio koji je pripao mlađem bratu Albertu. Kao i svi posjedi grofa Alberta III. od Gorice i Rakalj je 1374. godine prešao pod vlast kuće Habsburg. Do polovice XV. stoljeća Rakljem su upravljali pazinski kapetani koje su

postavljali austrijski nadvojvode, istaknuti velikaši poput Hugona VIII. od Devina i Rajnprehta II. od Walseea.

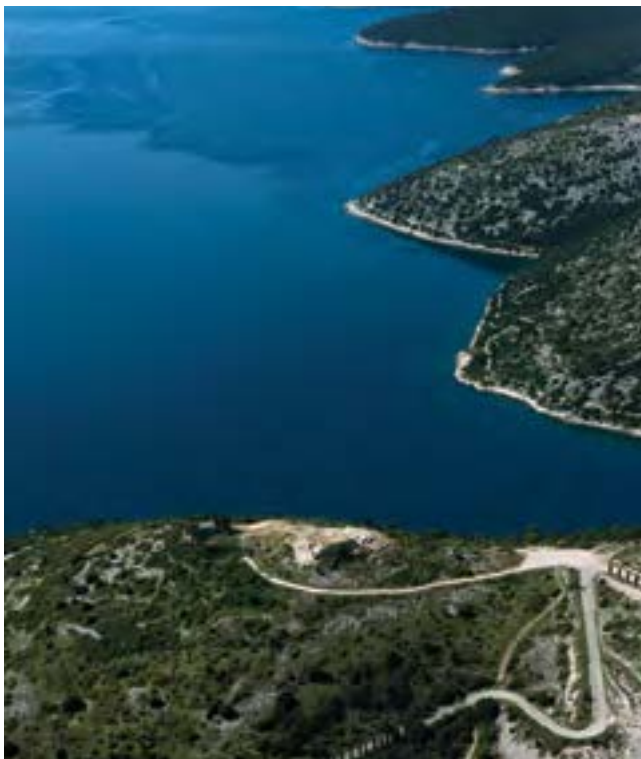
Tijekom turbulentnih godina osmanskih pljačkaških upada u Istru car Fridrik III. predat će Rakalj Trščaninu Lorenzu Bonomu postavljajući izričit uvjet da kaštel osobno brani od mogućih napada. Početkom XVI. stoljeća car Maksimilian I. dat će Rakalj i Barban u zalag za 9.020 rajnskih forinti Ivanu de Tassisu iz Bergama, članu istaknute obitelji koja je revolucionirala poštanski sistem Svetog Rimskog Carstva.

Rast i razvoj za vrijeme vladavine Loredana

Tijekom rata Cambraiske lige Rakalj i Barban zauzele su mletačke čete. Ubrzo je sastavljen detaljan izvještaj o svim osvojenim mjestima iz kojega se čita da je 1508. godine u Raklju bilo svega 28 kućanstava. Status ovih novoosvojenih kaštela bio je upitan sve do arbitražne presude u Trentu iz 1535. godine kojom je odlučeno da Venecija može zadržati jurisdikciju ako se kući Tassis isplati zalag. Već u siječnju 1536. godine mletačko Vijeće desetorice odlučilo je isplatiti zalag Simonu de Tassisu, tada generalnom carskom *Postmeisteru*. Tako je službeno započela era Venecije u Raklju.

No, već u rujnu 1536. godine Venecija je stavila vlast nad rakljanskom i barbanskom gospoštijom na dražbu. Dobitnici su bili braća Leonardo, Lorenzo i Francesco iz mletačke patricijske obitelji Loredan, loza Santo Stefano, koji su ova dva kaštela i sva pripadajuća prava kupili za 14.760 dukata.

Loredani su vladali Rakljem i obližnjim Barbanom sve do sredine XIX. stoljeća i ukidanja kmetstva. Tijekom stoljeća vladavine ove mletačke kuće Rakalj se razvija, iako unutar skromnijih okvira malenoga venecijanskoga gospodstva. Tako će novigradski biskup Giacomo Filippo Tomasini zabilježiti sredinom XVII. stoljeća da na području Barbana i Raklja postoji oko tristo kućanstava čiji se članovi pretežito bave poljodjelstvom. Palača obitelji Loredan, smještena u samom centru Raklja, do danas krasi ovaj pitoreskni gradić.

Rodno mjesto Mije Mirkovića Mate Balote

Rakalj je rodno mjesto istarskog intelektualnog diva Mije Mirkovića Mate Balote, plodnog književnika i ekonomista čije ime danas nosi porečka srednja škola te Fakultet ekonomije i turizma Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Od 1968. godine u Raklji se u spomen na Matu Balotu svake godine održava znanstveni skup Susreti na dragom kamenu posvećen istarskom gospodarstvu i kulturi.

U rujnu 1536. godine Venecija je stavila vlast nad rakljanskom i barbanskom gospoštijom na dražbu.

Dobitnici su bili braća Leonardo, Lorenzo i Francesco iz mletačke patricijske obitelji Loredan, loza Santo Stefano, koji su ova dva kaštela i sva pripadajuća prava kupili za 14.760 dukata.

An aerial photograph of a village built on a steep, forested hillside. The buildings are constructed from light-colored stone and feature prominent red-tiled roofs. A large, multi-story stone building with a flat roof and several windows is a central feature. The surrounding landscape is lush with green trees and patches of grass, with some rocky outcrops visible. A grey semi-transparent box is overlaid on the lower-left portion of the image, containing the text 'Kršan i Kožljak' in white.

Kršan i Kožljak

Strateške utvrde na prirodnoj granici

Povijesnu stratešku važnost kaštela Kršan i Kožljak, koji se nalaze na jugoistoku istarskog poluotoka, danas je teško razabrati promatrajući samo vizuru krajolika koji ih okružuje. Ove se dvije utvrde uzdižu nad prostranim Čepičkim poljem i čuvaju južni prijevoj planinskog masiva Učka. Probijanjem tunela Učka, koji Istru danas direktno spaja s Kvarnerom, taj je prijevoj gotovo u potpunosti izgubio na značenju.

U srednjem vijeku, međutim, geografske su prilike bile znatno drugačije. Učka je predstavljala čvrstu prirodnu granicu između Istre, zemlje pod Italskim Kraljevstvom i potom Svetim Rimskim Carstvom, i Liburnije, regije nad kojom se protezala vlast kraljeva Hrvatskog Kraljevstva. Samim time južni obronci planinskog masiva Učka bili su privilegirane zone kontakta između dvije pokrajine, a upravo su to važno područje nadgledali kašteli Kršan i Kožljak. Uz to, današnje Čepičko polje, koje se proteže podno ovih dvaju kaštela, nekada je bilo najveće istarsko jezero, vrijedan prirodni resurs koji je također bio pod izravnom kontrolom ovih strateških utvrda.

Kašteli iz kojih su vladali vitezovi

Od ova dva kaštela, međusobno udaljena manje od pet kilometara zračne linije, Kožljak je stariji. Ta je utvrda postojala već u XI. stoljeću kada je bila u vlasništvu markgrofovske kuće Weimar-Orlamünde. Pobožnom darovnicom grof Ulrik II. prepustio je Kožljak akvilejskoj crkvi 1102. godine. U tom je razdoblju ovaj kaštel već izgubio izvornu stratešku važnost jer je susjedna istočna obala istarskog poluotoka, takozvana Meranija, već bila otkinuta od Hrvatskog Kraljevstva i priključena Svetom Rimskom Carstvu. Ipak, Kožljak je na svojoj impresivnoj strateškoj lokaciji na oko 180 metara nadmorske visine i dalje bio izuzetno važan posjed s kojega su se kontrolirale ključne prometnice. Upravo zbog njegove važnosti ovaj su kaštel putem svojih odanih vitezova prisvojili grofovi Gorički postavši njegovi stvarni vladari nauštrb akvilejske crkve.

Za razliku od Kožljaka, koji u povijest ulazi ceremonijalno i u mirnim uvjetima kroz darovnicu za spas duše, prvi spomen Kršana vezan je uz znatno nasilniji kontekst. Naime, u mirovnom ugovoru između akvilejskog patrijarha i grofova Goričkih iz 1274. godine spomenuto je da su Gorički u potpunosti razorili kaštel Kršan, posjed akvilejske crkve. Iako se ne može točnije odrediti kada je sagrađen ovaj kaštel, njegova je najstarija povijest svakako vezana uz svjetovnu državu akvilejskih patrijarha.

Veduta Kršana, 17. stoljeće, izvor: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg, 1689.), sv. 3

Od ovog razdoblja sudbina dviju utvrda iznad Čepičkog jezera u mnogočemu je slična: oba su kaštela prešla u ruke grofova Goričkih koji su njima upravljali putem svojih vjernih vitezova. Iako su akvilejski patrijarsi u nekoliko navrata pokušali vratiti vlast nad Kožljakom, u konačnici nisu bili uspješni. Izumrcem istarske grane kuće Gorica oba kaštela prelaze u vlasništvo obitelji Habsburg koja također ove posjede prepušta na upravu svojim odanim ministerijalima.

Gašpar od Kršana dodatno je utvrdio Kršan

Za povijest Kršana od izuzetne je važnosti bila viteška obitelj koja se imenovala po ovom kaštelu. Izdanci kuće Kršan (njem. Kherschainer) vladali su kaštelom od sredine XV. do sredine XVII. stoljeća. U tom je razdoblju utvrda dobila konture po kojima je prepoznatljiva do danas. U brojnim ratovima s Venecijom Kršan je više puta bio napadnut, no pao je samo jednom, 1508. godine, i to samo privremeno. Gašpar od Kršana potom je dodatno utvrdio kaštel koji je ostao neosvojen kroz cijeli rani novi vijek.

Ljagu na povijest ovog kaštela bacio je Gašparov potomak Juraj, notorni ubojica i tiranin za kojim je Mletačka Republika raspisala tjeralicu zbog ubojstva venecijanskih podanika u Labinu. Juraj od Kršana na kraju je bio uhvaćen u vlastitom kaštelu – pretpostavlja se da su ga izdale sluge – i odvezen u Kopar, centar mletačke Istre u kojemu je zbog svojih nedjela bio javno obješen.

Kožljak kao centar prostranog vlastelinstva

Susjedni Kožljak u međuvremenu je izrastao u centar prostranog vlastelinstva koje je uključivalo Brdo, Krašku, Novu Vas, Letaj, Posert, Jasenovik i Šušnjevicu. Kaštel je također bio u više navrata napadan, no nikada trajno osvojen. Svoj današnji izgled poprimio je za vrijeme uprave obitelji Mojsijević od Senja koja je Kožljakom upravljala od 1436. do 1529. godine. U tom je razdoblju utvrdu više puta napadao susjedni vlastelin grof. Ivan VII. Krčki Frankapan, zakleti neprijatelj Martina Mojsijevića.

Nakon Mojsijevića nekolicina obitelji upravljala je Kožljaškom gospoštijom, koja se sastojala od manjih sastavnica. Na kraju je obitelj Barbo ujedinila gotovo sva prava nad Kožljakom upravljajući posjedom veći dio XVII. stoljeća, kada su mletačke trupe u nekoliko navrata napale kaštel. Godine 1668. Francesco Carlo Barbo prodao je cijelo vlastelinstvo kući Auersperg. Centar gospoštije u to vrijeme bio je Boljun, a ne više Kožljak, koji je krajem XVII. stoljeća već bio zapuštena ruševina. Kaštel se, naime, nikada nije oporavio od katastrofalnih posljedica mletačko-austrijskog ratovanja.

Sanacija i restauracija ovih dvaju kaštela svakako će pridonijeti nužnoj revitalizaciji Kršana i Kožljaka, reprezentativnih srednjovjekovnih utvrda koje imaju sav potencijal razviti se u atraktivna turistička odredišta Istre.

Za razliku od Kožljaka koji u povijest ulazi ceremonijalno i u mirnim uvjetima kroz darovnicu za spas duše, prvi spomen Kršana vezan je uz znatno nasilniji kontekst. Naime, u mirovnom ugovoru između akvilejskog patrijarha i grofova Goričkih iz 1274. godine spomenuto je da su Gorički u potpunosti razorili kaštel Kršan, posjed akvilejske crkve.

An aerial photograph of a stone ruin, possibly a castle or fortification, situated in a lush, green, forested landscape. The ruin consists of several stone walls and a prominent tower-like structure on the right side. The surrounding area is a mix of dense green trees and open grassy fields. A dirt path or road winds through the forest. A semi-transparent grey rectangular box is overlaid on the upper left portion of the image, containing the text 'Paz i Posert' in white serif font.

Paz
i Posert

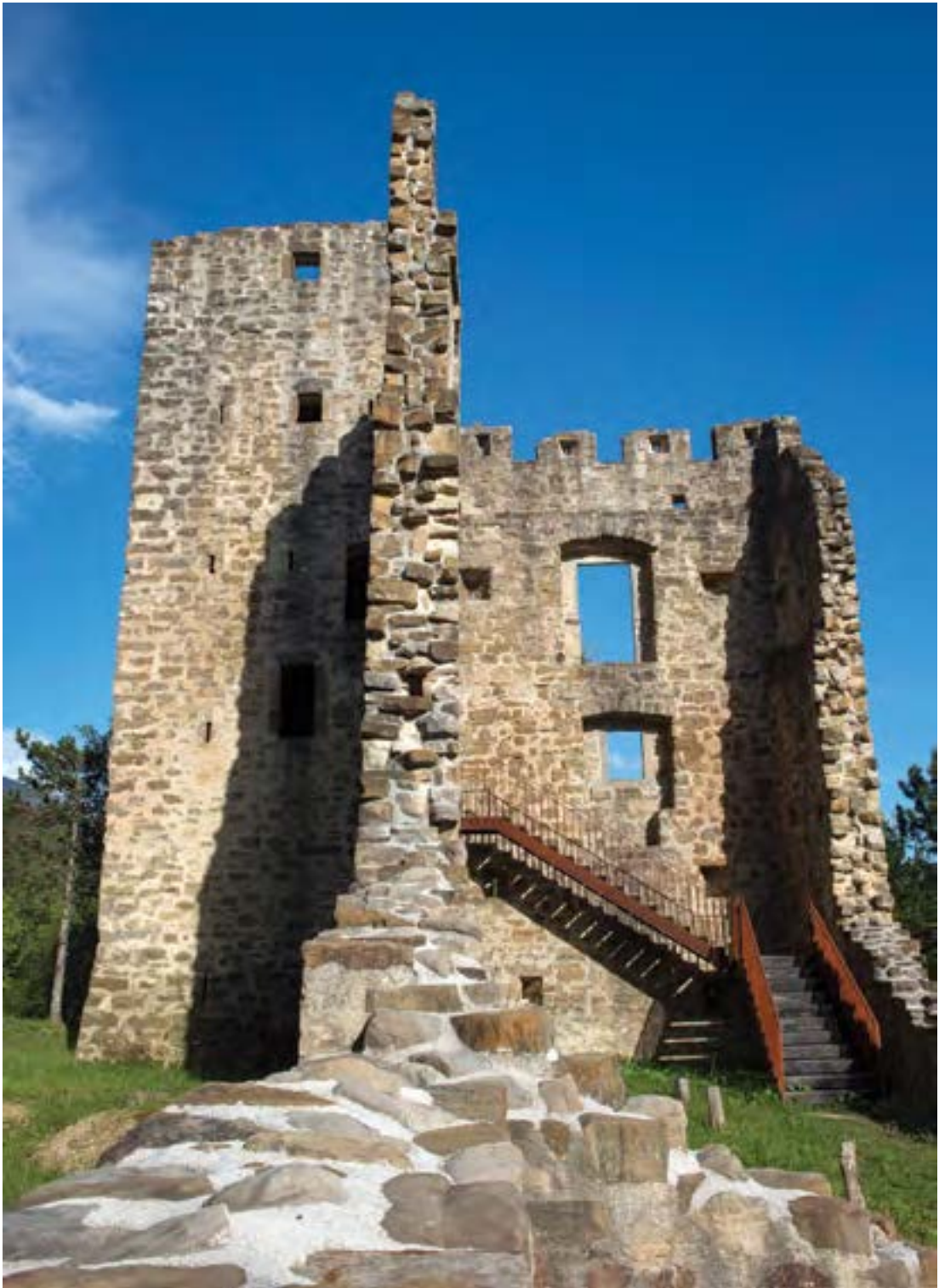

Ladanjske rezidencije vladara

Godine 1064. kralj i budući car Svetog Rimskog Carstva Henrik IV. darovao je svom vjernom markgrofu Kranjske i Istarske marke Ulriku I. od Weimara dvadeset kraljevskih selišta u posjedima diljem istočne granice Istre. Među tim imanjima spominje se i selo Sv. Martin. Markgrofov sin grof Ulrik II. prepustit će pak akvilejskoj crkvi 1102. godine, između ostaloga, i kaštel Sv. Martin. Ova dva dokumenta stoga jasno rasvjetljavaju povijesni period u kojem je kraj crkvice sv. Martina iznad Letajskog potoka podignut prvi kaštel. Nažalost, daljnja sudbina ove utvrde gotovo je u potpunosti nepoznata.

Kaštel Sv. Martin nestaje iz povijesnih izvora već u XIII. stoljeću. Nije moguće utvrditi je li originalni kaštel bio razoren ili je jednostavno napušten nakon što je izgubio svoju stratešku važnost po osvajanju istočne obale Istarskog poluotoka i pomicanjem granice Svetog Rimskog Carstva s Učke na rijeku Rječinu. U svakom slučaju, od XV. stoljeća u povijesnim se izvorima javlja novi toponim, selo Posert koje je, uz Kožljak, od kuće Gotnik naslijedila obitelj Mojsijević iz Senja.

Simbol luksuza regionalnih vlastelina

Upravo za vrijeme vladanja Mojsijevića na lokalitetu Posert podiže se novi kaštel koji će u povijesnim izvorima nositi ime Šabec (njem. Shabez). Najnovija arheološka istraživanja ukazuju na to da je utvrda bila prvenstveno rezidencijalne prirode, lišena bilo kakve ozbiljnije vojnostrateške vrijednosti. Posert je tako uplivao u ranonovovjekovno razdoblje kao ladanjska rezidencija vladara Kožljaka, simbol luksuza regionalnih vlastelina.

No, činjenica da nije bio sagrađen za vojne svrhe ubrzo se pokazala fatalnom. Kaštel je pretrpio kobne udarce za vrijeme mletačko-austrijskih ratova u XVII. stoljeću nakon kojih se više nikada nije oporavio. Obitelj Barbo, koja je 1529. naslijedila kako Kožljak tako i Posert, tada je posve napustila ovaj kaštel i sagradila novu ladanjsku rezidenciju u baroknom stilu na susjednom brdu, dvorac Belaj.

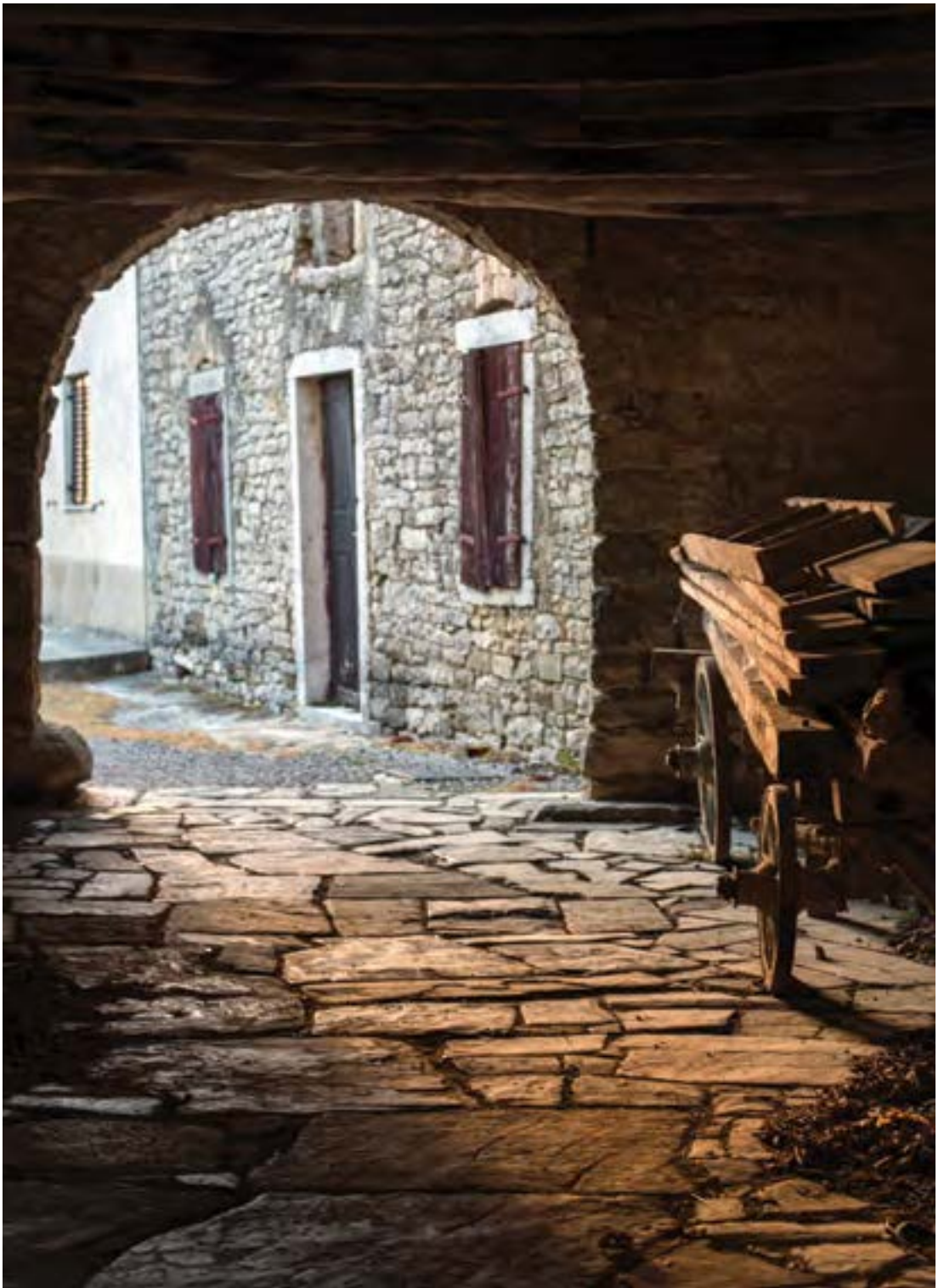
Veduta Paza, 17. stoljeće, izvor: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg, 1689.), sv. 3

Paz u srednjovjekovlje ulazi kao selo

Paz, na visokom brijegu iznad Boljunskog polja, udaljen od Poserta svega dva kilometara zračne linije, također je započeo svoju srednjovjekovnu povijest kao selo, no znatno kasnije. Prvi spomen ovog mjesta seže u kasno XIII. stoljeće kada je akvilejski patrijarh imenovao stanovitog Fricila njegovim gospodarom. Ovoj obitelji, koja se u povijesnim izvorima javlja pod imenom „od Paza“, gubi se trag u XIV. stoljeću kada posjed prelazi prvo u ruke grofova Goričkih i potom 1374. pod vlast Habsburgovaca.

Sljedeći poznati vladar Paza bila je plemenita švapska kuća Walderstein koja je u Istri držala i Račice. Za vrijeme njihove uprave u Pazu je već postojao kaštel, no utvrda je poprimila konture po kojima je raspoznatljiva do danas tek za vrijeme vladanja obitelji Barbo, Waldersteinovih nasljednika. Naime, 1570. godine pod Messaldom Barbom kaštel Paz je temeljito pregrađen i pretvoren prvenstveno u rezidencijalno zdanje. Messalda, doduše, povijest neće pamtititi po građevinskim projektima, ovaj je gorljivi protestant u trenutku bijesa ubio vlastitog sina Kastelmana, koji je ostao vjeran katoličanstvu. Zbog ovog je okrutnog ubojstva gospodar Kožljaka, Poserta i Paza bio uhićen, osuđen na smrtnu kaznu odsijecanjem glave te smaknut na glavnom trgu u Ljubljani 1589. godine.

Za razliku od Poserta, Paz je preživio ratna pustošenja XVII. stoljeća, no 1668. cijelo Kožljačko gospodstvo, koje je uključivalo i ovaj kaštel, prešlo je kupoprodajnim ugovorom u ruke obitelji Auersperg. Gubitkom funkcije rezidencije vladarske obitelji i delegiranih kapetana Paz je počeo propadati te je s vremenom poprimio današnju makabrističnu vizuru.

Lupoglav

Nekadašnji dragulj goričke Istre podno Ćičarije

Ruševine nekadašnjeg važnog istarskog kaštela Lupoglava nalaze se na istaknutom položaju, na brdu Gradina na 829 metara nadmorske visine podno planinskog masiva Ćičarije. Izgrađen na strateškoj poziciji s koje se kontroliraju dvije ključne prometnice, jedna koja spaja Liburniju preko Istre s Krasom i Furlanijom, a druga koja dolinu rijeke Raše povezuje s Bužeštinom, Lupoglav je tijekom srednjeg i ranog novog vijeka bio jedan od najvrjednijih kaštela kontinentalnog dijela Poluotoka. Bio je to pravi dragulj goričke, odnosno austrijske Istre.

Njime se pokušala kupiti naklonost istarskih velmoža

Najstarija povijest Lupoglava nije u potpunosti razjašnjena. Misteriozni toponim *Lompaga*, koji se spominje kao jedan od posjeda koje je rimski kralj Henrik IV. predao svom vjernom markgrofu Istre Ulriku I. od Weimara kao nagradu za uzorno služenje u ratu protiv ugarskog kralja Bele I., vrlo se vjerojatno odnosi upravo na Lupoglav. Iako se izrijeком ne spominje u darovnici Ulrika II. iz 1102. godine, vjerojatno je s cijelim istarskim patrimonijem ove grofovske kuće i Lupoglav prešao pod vlast akvilejske crkve.

Lupoglav se potom u povijesnim izvorima spominje tek 1264. godine, i to kao kaštel pod izravnom vlašću Akvilejskog patrijarhata. Tada ga patrijarh Grgur od Montelonga prepušta Henriku od Pazina i njegovoj ženi Elizabeti od Petrapilose, osobama odanim grofovima Goričkim. Riječ je o stanovitom poklonu kojim je patrijarh namjeravao osigurati dobre odnose s istarskim velmožama. U tom je naumu bio neuspješan jer je svega tri godine nakon toga buknuo veliki sukob u kojemu su protiv njega ratovali Albert I. Gorički i Henrik od Pazina.

Veduta Lupoglava, 17. stoljeće, izvor: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg, 1689.), sv. 3

U povijesnom vrtlogu između nasljeđivanja i prodaje

Orgurovom investiturom akvilejska je crkva zauvijek izgubila ovaj strateški kaštel kojim će tijekom srednjovjekovnih stoljeća vladati vitezovi vjerni kući Gorica. Godine 1362. grof Albert III. od Gorice prodat će Lupoglav i cijelu pripadajuću gospoštiju Erchardu od Ebersteina i tada započinje duga i zapletena priča prodaja i nasljeđivanja ovog osebujnog kaštela i njegove gospoštije koja je uključivala još četiri sela: Gorenju i Dolenju Vas, Lesišćinu i Semić te izdvojene posjede: Krajcar Breg, Krbune, Suti-vanac i Šumber.

Kuću Eberstein iz Koruške naslijedila je početkom XV. stoljeća bračnom vezom štajerska kuća Herberstein, čiji su izdanci zaslužni i za rekonstrukciju kaštela Lupoglav.

Godine 1525. Herbersteini prepuštaju kaštel Ferdinandu Habsburškome, vladaru Istarske grofovije, za 10.000 rajnskih forinti. Austrijski nadvojvode potom prepuštaju kaštel senjskom vojskovođi Petru Kružiću, heroju koji se istaknuo u ratovima protiv Osmanlija, naročito u obrani Klisa. Preko braka Petrove kćeri Ivane s Ivanom Sinkovićem od Senja, Lupoglav ponovno mijenja vlasnike. Obitelj Sinković vladala je kaštelom kroz turbulentno XVII. stoljeće ratujući na strani Habsburgovaca protiv Mlečana u Istri, kada dolazi do nove refortifikacije ovog strateškog kaštela.

Zastrašujuće brzo propadanje monumentalnog zdanja

Godine 1634. Lupoglav kupuje Pompeo Brigido iz Trsta i posjed ostaje u vlasništvu ove obitelji sve do sredine XIX. stoljeća. Upravo pod upravom ove obitelji napušta se stari lupoglavski kaštel i gradi se nova monumentalna rezidencija na pristupačnijoj poziciji – današnji kaštel Brigido. Napuštanjem starog Lupoglava i izgradnjom novog kaštela počinje njegovo strmoglavo propadanje. Pod upravom Brigida 1847. godine dolazi i do velike pobune lupoglavskih kmetova koju su vlasti ugušile oružjem, a bila je to posljednja seljačka buna u Istri. Na kraju, sestre Paolina i Ferdinanda, kćeri i nasljednice Paola Brigida, koji je u 24. godini izgubio život u dvoboju u Beču, prodaju Lupoglavsku gosposhtiju Tomasu Sottocoronu iz Vodnjana. On je, pak, već 1895. godine nudi na prodaju Markgrofoviji Istri.

Krajem XIX. stoljeća, kada ga je Sottocorona stavio na prodaju, kaštel Brigido je još uvijek bio u useljivom stanju, impozantni relikv novovjekovne ere. No ubrzo je zastrašujućom brzinom i on propao postavši, poput starog Lupoglava, ruševno i zapušteno zdanje, kakvo je, nažalost, i danas.

Lupoglav je svakako vrijedan kandidat za temeljitu obnovu koji bi, jednom kada mu se vrati barem dio staroga sjaja, svakako mogao predstavljati atraktivnu turističku destinaciju kao jedna od glavnih karika u lancu kaštela duž rijeke Raše.

Godine 1634. Lupoglav kupuje Pompeo Brigido iz Trsta i posjed ostaje u vlasništvu ove obitelji sve do sredine XIX. stoljeća. Pod njihovom upravom napušta se stari srednjovjekovni kaštel i gradi se nova monumentalna rezidencija na pristupačnijoj poziciji.

An aerial photograph of a dense forest, likely a pine forest, covering a hillside. The trees are a mix of dark green and lighter green, with some bare patches of earth visible. A semi-transparent grey rectangular box is centered over the image, containing the word "Rašpor" in white text.

Rašpor

Ključ čitave Istre

Smješten na iznimnom strateškom položaju s kojega se kontroliraju važne prometnice koje spajaju Istru s Krasom, Kranjskom i Furlanijom, Rašpor je stoljećima gospodario takozvanim sjevernim vratima istarskog poluotoka. Upravo je zbog ovog izvanrednog strateškog potencijala mletački Senat Rašporu nadjenuo ime Ključ čitave Istre.

Od strateški važne točke do periferije posjeda Goričkih

Rašpor se u povijesnim vrelima pojavljuje relativno kasno, tek u drugoj polovici XIII. stoljeća kada su grofovi Gorički već izgradili temelje svoje gospoštije u Istri. Tako se 20. ožujka 1264. godine kao potpisnik sporazuma između grofova Goričkih i akvilejskog patrijarha Grgura od Montelonga spominje stanoviti Filip od Rašpora, i to u društvu istaknutih vitezova u službi kuće Gorica. Stoga se zaključuje da je ovaj kraški kaštel – od izuzetne važnosti za grofove Goričke jer je spajao njihove posjede u Istri s onima na Krasu i Furlaniji – svoju najraniju povijest započeo kao posjed Goričkih koji su ga prepuštali na upravu istaknutim vitezovima od povjerenja.

Tijekom XIV. stoljeća Rašpor se nastavlja razvijati kao posjed kuće Gorica kojim upravljaju njihovi odani ministerijali, odnosno službenici velikaša. Međutim, diobom nasljedstva kuće Gorica iz 1342. godine Rašpor ne potpada pod Istru, već pod Kras te tako postaje posjed furlansko-kraške grane koju su predstavljali braća Majnard VI. i Henrik III. Gorički. U ovom je povijesnom razdoblju kuća Gorica već izgubila moć i krenula prema svom neslavnom padu, a ovu je braću manjak novca natjerao da Rašpor daju u zalog. Kaštel je prvi put dan u zalog 1354. godine grofu Jurju Krbavskome koji će se u izvorima javljati i s toponimskim prezimenom od Rašpora kao grof Jörg von Raspurg.

Kada su 1374. godine svi istarski posjedi kuće Gorica prešli pod vlast Habsburgovaca Rašpor je u potpunosti izgubio svoj nekadašnji strateški značaj za advokate akvilejske crkve jer se sada nalazio na samoj periferiji goričkih posjeda.

Za Veneciju iznimno važan Rašporski kapetanat

Grofovi Gorički založili su ovaj za njih strateški gotovo bezvrijedan kaštel svojoj sestri Ani za trinaest tisuća dukata. Unatoč udaji u moćnu ugarsko-hrvatsku vlastelinsku kuću, grofove Krčke (kasnije Frankapane), Ana je zapala u nezavidnu financijsku situaciju nakon smrti muža

Ivana V. († 29. studenog 1393.). Stoga je u prosincu 1393. godine pokucala na vrata mletačkog Senata i ponudila Veneciji u zalag svoj kaštel Rašpor. Za razliku od kuće Gorica, Veneciji je Rašpor predstavljao posjed od izuzetne strateške važnosti. Kontrolirao je kopneni ulaz u regiju koja se tada većim dijelom nalazila pod mletačkom jurisdikcijom. Stoga je za svega nekoliko dana Venecija prihvatila Aninu ponudu te na kraju, 1402. godine, kupila Rašpor za dvadeset tisuća zlatnih dukata. Tako je započela era Venecije koja je u ovom kaštelu odmah po preuzimanju vlasti organizirala svoj vojno-obrambeni centar za cijelu provinciju, takozvani Rašporski kapetanat.

Rašpor je služio kao glavni vojno-obrambeni centar mletačke Istre cijelo XV. stoljeće, no ipak nije preživio rat Cambraiske lige, koji se u Istri vodio između 1508. i 1514. godine. Naime, tada su ga habsburške sile u nekoliko navrata napadale, opsjedale i palile. Kaštel je na kraju bio toliko razrušen i uništen da je mletački Senat odredio da se Rašpor više neće obnavljati. Godine 1511. sjedište rašporskih kapetana i vojno-obrambeni centar cijele mletačke Istre službeno je preseljen u obližnji Buzet, koji je tako preko noći postao jedno od najvažnijih središta Venecije na istarskom poluotoku.

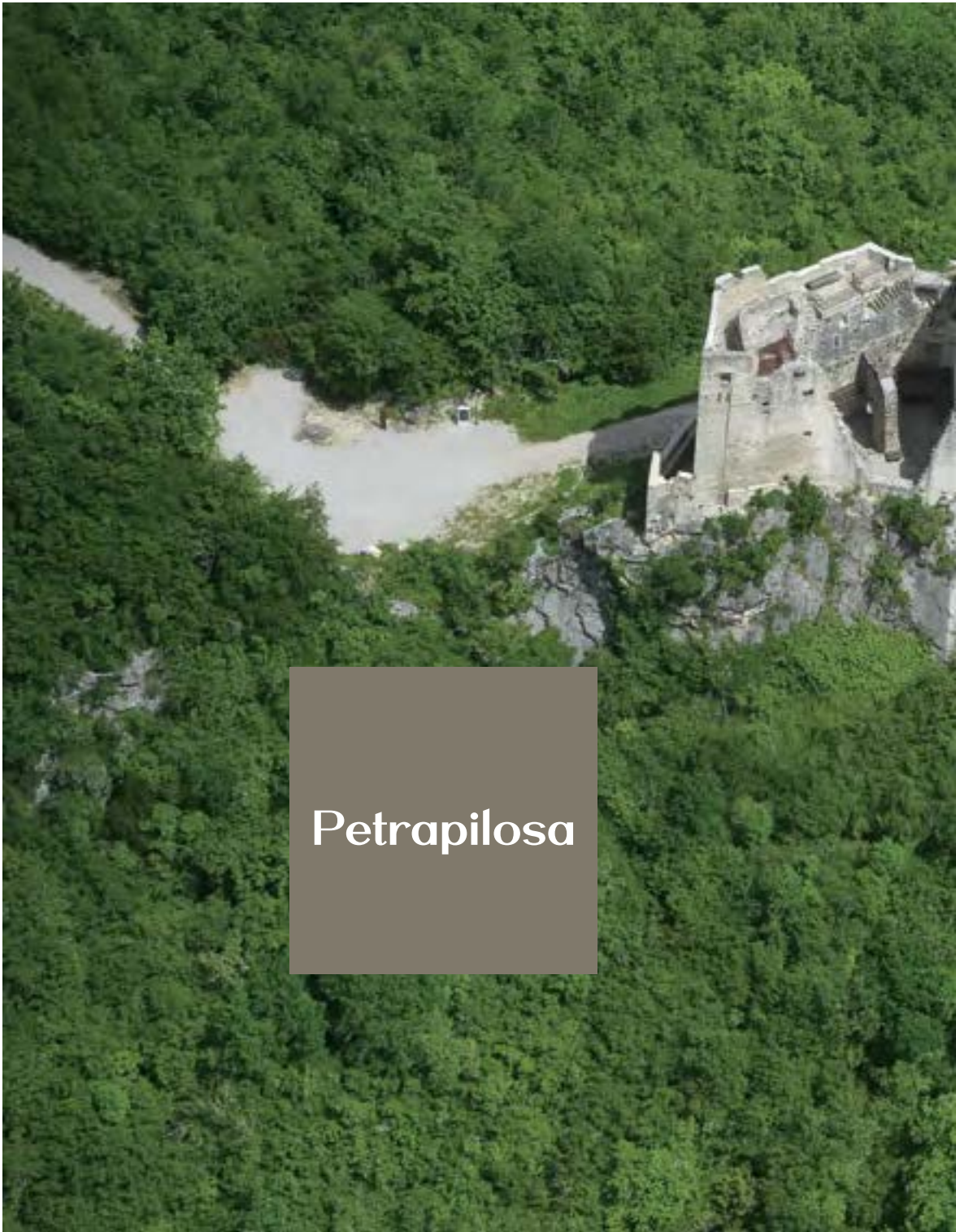
U ruševinama još od rata Cambraiske lige

Od kobnog rata Cambraiske lige pa sve do danas Rašpor leži u ruševinama; do njegovog zapuštenog trupa čak ne vodi niti jedna službena prometnica. Svakako, nekadašnji slavni Ključ čitave Istre zaslužuje temeljitu sanaciju i rekonstrukciju što će se, nadajmo se, dogoditi pod okriljem narednih faza projekta obnove i valorizacije istarskih srednjovjekovnih kaštela.

Grofovi Gorički založili su kaštel Rašpor svojoj sestri Ani za trinaest tisuća dukata. Unatoč udaji u moćnu ugarsko-hrvatsku vlastelinsku kuću, grofove Krčke (kasnije Frankapane), Ana je zapala u nezavidnu financijsku situaciju nakon smrti muža Ivana V. († 29. studenog 1393.). Stoga je u prosincu 1393. godine pokucala na vrata mletačkog Senata i ponudila Veneciji u zalag svoj kaštel. Njena je ponuda odmah prihvaćena te je 1402. godine Venecija kupila Rašpor za dvadeset tisuća zlatnih dukata.

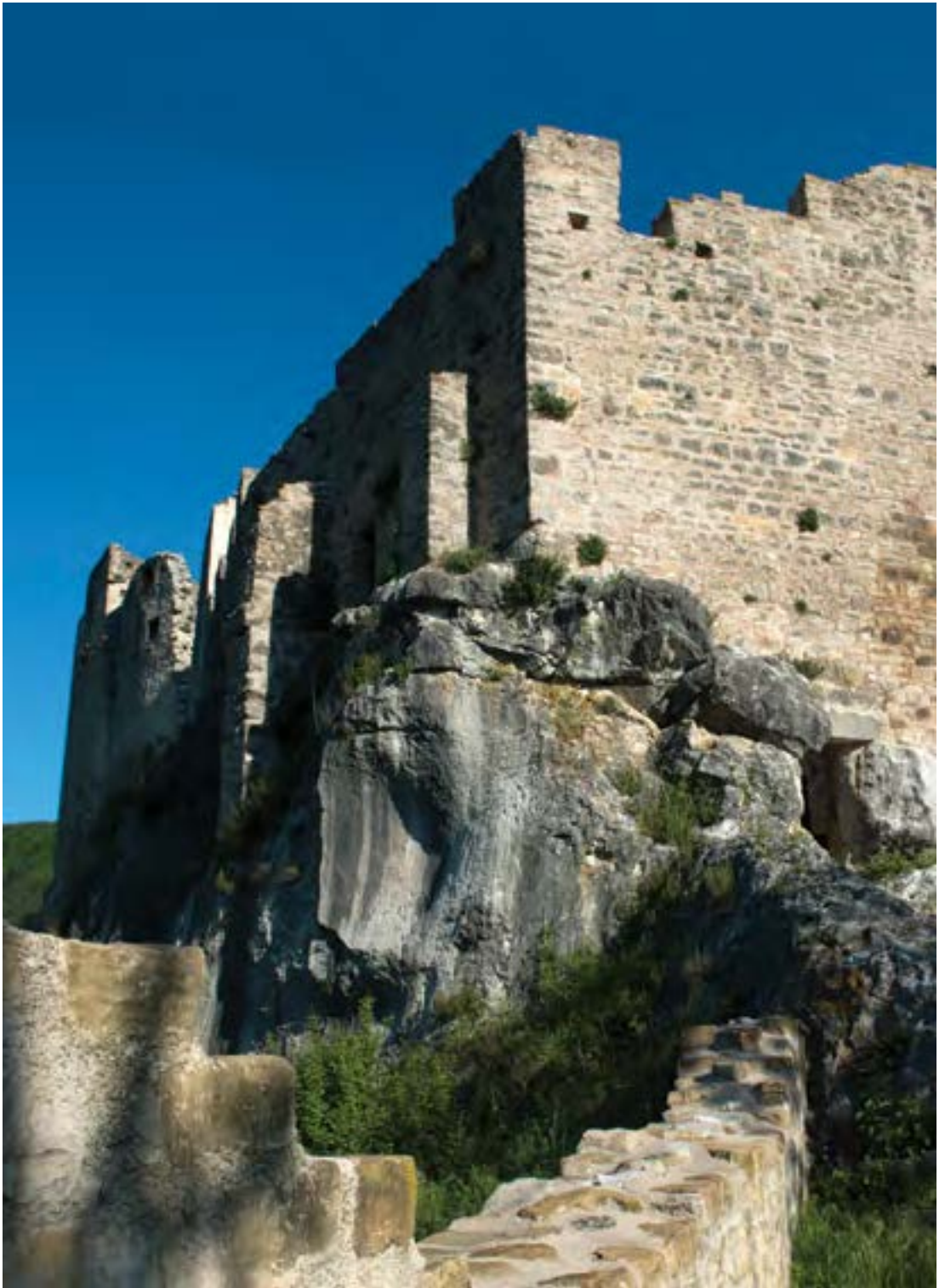

Petrapilosa

Kosmati kaštel – perjanica istarskih srednjovjekovnih utvrda

Kaštel Petrapilosa, poznat i kao Kosmati kaštel, jedno je od najosebujnijih istarskih srednjovjekovnih zdanja. Nepokolebljivi je to čuvar sjevernih pritoka Mirne, plodnih nizina i važnih prometnica koji stoljećima krase unutrašnjost sjeverne Istre. Sagrađen na moćnoj strateškoj poziciji, na brežuljku ponad rječice Bračane na 119 metara nadmorske visine, ovaj je kaštel imao važnu vojno-obrambenu ulogu, ali je bio i rezidencija ključnih figura istarske srednjovjekovne i ranonovovjekovne povijesti. Upravo stoga ima i veliku simboličku važnost.

Štit bogate mikroregije

Najstarija povijest Petrapilose obavijena je velom tajni, a puno je i nedorečenih podataka iz povijesnih vrela.

Rimski kralj Henrik IV. 1066. godine darovao je selo Zrenj svom vjernom podaniku Adalbertu. Nedugo potom, krajem XI. ili početkom XII. stoljeća u blizini Zrenja niknuo je kaštel nazvan Kosmati kamen (lat. *Petra pilosa*, tal. *Pietra Pelosa*) i cijelo je područje prešlo pod vlast akvilejske crkve.

Unutar svjetovne vlasti akvilejske crkve Kosmati kaštel postaje glavni štit bogate mikroregije koja uključuje Buzet na zapadu i Oprtalj na istoku, također u rukama patrijarha Akvileje. Od XIII. stoljeća u povijesnim se izvorima pojavljuje Vulvingus od Petrapilose, rodonačelnik plemićke dinastije koja se počela nazivati po ovom kaštelu, a koja će njime vladati sve do sredine XIV. stoljeća kao jedna od najpoznatijih istarskih velikaških kuća. Vjerni vitezovi akvilejske crkve i njenih prvosvećenika, članovi obitelji Petrapilosa u nekoliko su navrata ratovali protiv grofova Goričkih, vladara susjedne Pazinske knežije. U jednom takvom sukobu braća Henrik i Karstman od Petrapilose potajno su se ušuljali u momjanski kaštel i podmuklo ubili Bjakvina Momjanskog, jednog od glavnih podržavatelja grofova Gorice i Pazina. Krvna osveta koja je ubrzo uslijedila završila je napadom na Petrapilosu i ubojstvom obojice braće, odnosno Vulvingusovih unuka. Nakon ove krvave epizode naredne generacije kuće Petrapilosa vjerno su podržavale grofove Goričke i bili su na njihovoj strani suprotstavljajući se čak i svojim izvornim gospodarima, patrijarsima akvilejske crkve.

Glavna rezidencija istarskih markgrofova

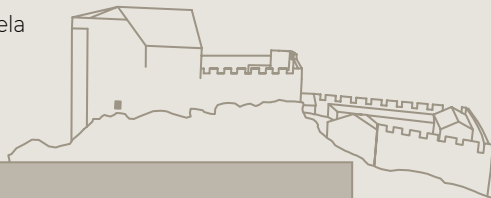
Nakon izumrća dinastije Petrapilosa kaštel je postao vlasništvo akvilejskih prvosvećenika i ubrzo glavna rezidencija istarskih markgrofova, službenika koji su u ime patrijarha upravljali Markgrofovijom Istrom. Međutim, sve učestaliji sukobi s Venecijom doveli su do dugogodišnje bitke između Prejasne Kraljice Jadrana i onemoćale akvilejske crkve. Sukobi su nakon višegodišnje mletačke opsade okončani u srpnju 1421. godine kada Venecija osvaja Petrapilosu.

Iako prvotno podređen venecijanskom Kopru, Petrapilosa je 1440. godine kao svojevrsna nagrada dodijeljen u nasljedno vlasništvo Niccolòu de Gravisiju, istaknutom Pirancu koji je razotkrio protumletačku urotu u Padovi. Od tada pa sve do sredine XIX. stoljeća Petrapilosa je bio simbolično srce najistaknutijega cvijeta istarskog plemstva, markiza iz kuće De Gravisi.

Učestali sukobi s podanicima austrijskih nadvojvoda te opći pad moći ranonovovjekovne Venecije, a naročito mletačke Istre, doveli su do postupnog propadanja ove nekadašnje perjanice istarskih kaštela. Činjenica da su i sami De Gravisiji za svoju rezidenciju izabrali Kopar dodatno je pogoršala nezavidno stanje Kosmatog kaštela. Nakon što je kaštel stradao u požaru 1620-ih više nije obnavljan, iako su to željeli pojedini članovi obitelji De Gravisi. Petrapilosa je napušten, a njegove zidine podsjetnik su na davnu slavu ovog istarskog Camelota, reprezentativnog dragulja srednjovjekovne Istre.

Važno mjesto na kulturnoj karti Istre

Projektom „KULTERRA – Revitalizacija istarskih kaštela” Petrapilosa se sanira i obnavlja zadnjih četvrt stoljeća. Europska unija, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Grad Buzet, Regija Veneto i Istarska županija financiraju ovaj ambiciozan projekt koji je klonulu prijestolnicu istarskih medievalnih kaštela preobrazio u novu vodeću kulturno-turističku destinaciju Istre.

Za drugu polovicu XIII. stoljeća vezan je i krvavi događaj čiji su glavni akteri braća Henrik i Karstman od Petrapilose. Kao vjerni vitezovi akvilejske crkve u sukobu s grofovima Goričkim potajno su se ušuljali u momjanski kaštel i podmuklo ubili Bjakvina Momjanskog, jednog od glavnih podržavatelja grofova Gorice i Pazina. Krvna osveta koja je ubrzo uslijedila završila je napadom na Petrapilosu i ubojstvom obojice braće.

**Najznačajnije
plemićke kuće
srednjovjekovne
Istre**

Weimar-Orlamünde grb, izvor: Bayerische Staatsbibliothek, ms. Cod.icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern, p. 490.

(Mark)grofovi Weimar-Orlamünde Velikaši koji su promijenili tijek istarske povijesti

Prelaskom Istre iz Italskog Kraljevstva u Bavarsko vojvodstvo 952. godine istarski poluotok postao je granično područje obnovljenog Rimskog Carstva pod dinastijom Otonovaca. Stoljeće kasnije u povijesnim se izvorima javlja prvi markgrof (u doslovnom prijevodu pogranični grof) Istre Ulrik. Riječ je o izdanku istaknute tirinške grofovske kuće sa sjedištem moći u Weimaru i Orlamündeu koja je ženidbenom vezom s moćnom bavarskom plemićkom kućom Sempt-Ebersberg izbila na područje Kranjske i Istre. Markgrof Ulrik bio je vjerni podržavatelj Henrika IV., mladoga kralja i kasnijeg cara Svetog Rimskog Carstva, i stoga je uživao stanovitu podršku carskoga dvora. Kao markgrof Kranjske i Istarske marke, Ulrik je vladao ogromnim područjem koje se protezalo od Tolmina na zapadu do rijeke Drave na istoku, na samoj granici s tada neprijateljskim Ugarskim Kraljevstvom. U svojem desetogodišnjem mandatu (c. 1061. – † 1070.) ovaj se markgrof domogao vlasništva nad nizom istarskih posjeda putem carskih darovnica, kao i putem darovnica lokalnih vlastelina koji su tako kupovali Ulrikovu naklonost, ali i na druge nedokumentirane načine. Ulrikovom ranom i nenadanom smrću obiteljski su patrimonij razdijelili među sobom maloljetni sinovi Popon III. i Ulrik II., a istarske je posjede naslijedio Ulrik II. Braća su se ubrzo razila našavši se na međusobno zaraćenim stranama sudbonosnog sukoba između papa i careva. Podržavajući cara Ulrik II., koji nije imao potomke, morao se pobrinuti da očevi posjedi ne padnu u ruke Popona III. i njegovih propapinskih pristalica. Stoga je 1102. godine u Akvileji izdao izuzetno izdašnu darovnicu za spas duše, poklonivši akvilejskoj crkvi i tadašnjem patrijarhu – također strastvenom podržavatelju cara Henrika IV. – gotovo sve svoje posjede u Istri. Ova je darovnica ujedno i „rodni list“ mnogim istarskim kaštelima. Izdanci (mark)grofovske kuće Weimar-Orlamünde svojim su djelovanjem zauvijek promijenili tijek istarske povijesti.

Grb grofova Goričkih, izvor: Bayerische Staatsbibliothek, ms. Cod.icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern, p. 490.

Grofovi Gorički Najutjecajnija velikaška obitelj srednjovjekovne Istre

Grofovi Gorice daleko su najutjecajnija velikaška obitelj srednjovjekovne Istre, a svoje korijene vuku iz kuće Majnardinovića koja je vladala u okružju Lienza u današnjoj Austriji. Ženidbenom vezom Majnarda III. s Diemut od Spanheima, sestrom Henrika Goričkog, vlast nad Goricom prelazi na njihovog sina Majnarda I. Goričkog koji je od svojeg ujaka naslijedio i advokaturu nad akvilejskom crkvom. Majnardov unuk Engelbert III. Gorički proširit će obiteljski patrimonij na Istru također bračnom vezom oženivši Matildu Pazinsku, bogatu nasljednicu istarskog grofa Majnarda. U XIII. stoljeće kuća Gorica uplivala je kao izuzetno moćna plemićka obitelj koja će se kititi titulama grofova Tirola i vojvoda Koruške. Vični ratovanju, posebice protiv svojih, barem u teoriji nadređenih akvilejskih patrijarha, Gorički su bili među glavnim poticateljima brojnih sukoba koji su zauvijek promijenili političku mapu istarskog poluotoka i tijekom istarske povijesti. Iako su bili gubitnici u svakom sukobu protiv Mletačke Republike, Gorički su uspješno ratovali protiv akvilejskih patrijarha podčinjavajući sebi i svojim odanim viteškim obiteljima brojna vlastelinstva u Furlaniji, Krasu i Istri. Mnogi istarski kašteli primjeri su takvih transfera vlasništva.

Godine 1342. kuća Gorica podijelila se na istarsku i furlansku liniju. Grof Albert III., prvi i posljednji izdanak istarskog ogranka ove moćne kuće, potpisat će 1364. godine ugovor o nasljedstvu s kućom Habsburg po kojem ako jedan umre bez potomstva, drugi nasljeđuje sve njegove posjede. Deset godina kasnije, 1374. godine Albert III. Gorički umro je bez živućih potomaka uvodeći austrijske (nad)vojvode na povijesnu pozornicu Istre.

Grb kuće Devin, izvor: Bayerische Staatsbibliothek, cod. icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern (c. 1600. god.)

Kuća Devin

Moćni vitezovi, vladari strateški važnih kaštela sjevernog Jadrana

Sredina XII. stoljeća na povijesnu pozornicu iznjedrila je kuću vitezova koja je u ime akvilejske crkve upravljala Devinom, kaštelom sjeverno od Trsta koji do danas krasi julijsko priobalje. Od samih početaka obitelj Devin je služila i akvilejske advokate, grofove Goričke. Kao vitezovi u službi patrijarha i kuće Gorica Devinski su se do XIII. stoljeća profilirali kao jedna od najmoćnijih viteških obitelji sjevernog Jadrana koja je pod svojom upravom imala brojne strateški važne kaštele. Osim Devina, izdanci ove kuće imali su pod sobom Rijeku, Prem, Senožeče, Veprinac, Kastav, Mošćenice i Brseč na istočnoj obali istarskog poluotoka te Momjan. Upravo je linija Devin-Momjan koju je utemeljio Vošalk III. dala neke od najvažnijih ličnosti istarskog XIII. stoljeća: Konona, koji je bio načelnik Pirana i Buja, te Bjakvina, koji je bio na čelu Novigrada, Poreča i Motovuna. Ženidbenim vezama bili su povezani i s kućom Rihemberk, vitezovima vjernim grofovima Gorice. U sukobima između grofova Goričkih i Venecije u XIII. i XIV. stoljeću Momjanski su prevrtljivo podržavali čas Veneciju, čas Goričke, što je znalo rezultirati i gubitkom posjeda. Svoj zenit kuća Devin doseže pod Hugonom VIII. koji je 1366. godine položio zakletvu vjernosti kući Habsburg napustivši svoje tradicionalne seniore, grofove Goričke.

Devinski su izumrli u muškoj liniji smrću Hugona IX. 1399. godine, kada cijeli patrimonij ove kuće prelazi u ruke Rajnprehta II. od Walseea, muža Hugonove sestre Katarine.

Portret Rudolfa IV. Habsburškog, c. 1360.–1365.,
izvor: Dom- und Diözesanmuseum Wien, L-II: Rudolfus Archidux Austriae,
licencirano pod licencom *Wikimedia Commons*

Kuća Habsburg, (nad)vojvode Austrije Moćni gospodari Istarske grofovije

Kuća Habsburg, jedna od najpoznatijih europskih dinastija, snažno je obilježila istarsku povijest. Izvirući iz kaštela Habsburg u današnjoj švicarskoj pokrajini Aargau, ova se plemićka kuća uzdigla tijekom XIII. stoljeća putem lukave ženidbene i vojne politike boreći se za vlast nad južnim njemačkim vojvodstvima. Rudolf I. Habsburški, kralj Svetog Rimskog Carstva, položio je temelje na kojima će svoju moć izgraditi jedna od najvećih europskih dinastija, pogotovo nakon uspješne vojne kampanje protiv češkog kralja Otokara II., tada vladara vojvodstava Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske marke.

Habsburgovci se na prostoru Akvilejskog patrijarhata i Istre vežu uz grofove Goričke i kuću Devin koja im 1366. godine obećava vjernost i služnje, kao i sve svoje kaštele. Na taj su način nasljedni vojvode Austrije izašli na Jadransko more.

Nakon nasljeđivanja čitavog patrimonija istarskog ogranka kuće Gorica, Habsburgovci postaju gospodari Istarske grofovije, jurisdikcijske regije koja je uz Pazinsku knežiju uključivala i odvojene gospoštije poput Kožljaka, Lupoglava, Završja i Momjana. Upravu nad ovim posjedima u ime austrijskih vojvoda, odnosno od XV. stoljeća nadvojvoda, obnašali su mnogi istaknuti vitezovi i osobe od povjerenja, poput Devinskih i njihovih nasljednika obitelji Walsee.

TAKE IT SLOW	3
--------------------	---

ISTARSKI KAŠTELI

Osluškujući svjedoke minulih stoljeća:

Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre	4
--	---

Momjan	16
--------------	----

Završje	24
---------------	----

Motovun	32
---------------	----

Grožnjan	40
----------------	----

Turnina	48
---------------	----

Dvigrad	56
---------------	----

Pazin	64
-------------	----

Žminj	72
-------------	----

Savičenta	78
-----------------	----

Rakalj	86
--------------	----

Kršan i Kožljak	92
-----------------------	----

Paz i Posert	100
--------------------	-----

Lupoglav	108
----------------	-----

Rašpor	114
--------------	-----

Petrapelosa	120
-------------------	-----

Najznačajnije plemićke kuće srednjovjekovne Istre	126
---	-----

Impresum

VODITELJ PROJEKTA
Vladimir Torbica

KOORDINATORICA PROJEKTA
Sandra Ilić

NAKLADNIK
Istarska županija – Regione Istriana

ZA NAKLADNIKA
Mara d. o. o. Pula

AUTOR TEKSTA
dr. Josip Banić

GRAFIČKI STANDARD ISTARSKI KAŠTELI
Sonda d.o.o.

FOTOGRAFIJE
© Istarska županija – Regione Istriana

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Ana Berc

INFOGRAFIKE
© Istarska županija – Regione Istriana

REALIZACIJA
Mara d.o.o. Pula

TISAK
Kerschhoffset d.o.o. Zagreb

NAKLADA
400 primjeraka

KONTAKT

Istarska županija – Regione Istriana
Upravni odjel za kulturu i zavičajnost

Sandra Ilić

Pula – Pola, Riva 8

tel. +385 52 351 471

e-mail: sandra.ilic@istra-istria.hr

www.istra-istria.hr

ISBN 978-953-7001-49-0

www.italy-croatia.eu/take-it-slow